

Haremeyn'deki Belli Başlı Mâbedlerde Yazılı Âyetlere Dâir Mülâhazalar - 1

Yrd. Doç. Dr. Murat SÜLÜN*

Abstract

This documenter and analytic article *contains* the Qur'anic passages written on four holy mosques, ie. Mesjid-i Harâm, Mesjid-i Nabawî, the Mosque of Kuba and the Mosque of Qiblatain. This article **aims** to study of verses which chosen in these mosques. This study reflects the Muslims' especially Turks' mentality of writing/adaptation Qur'anic verses in the architecture within the **framework** of these four mosques.

GİRİŞ

Edebiyatta olduğu gibi, sanat eserlerinde de âyet, hadis ve kelâm-ı kibâr ik-tibas edilmekte ve bu ibârelerin, yapıda mücevher gibi parladığı ve yapıya sanat-kârane bir nitelik kazandırıp değer kattığı düşünülmektedir.

Başta tarihî yapılar olmak üzere çeşitli sanat eserlerini âyet ve sûrelerle be-zeme geleneği Kur'an kültürümüzün önemli bir parçasıdır. Bu geleneğin felsefesi, teorisiyle-örnekleriyle bir başka çalışmada¹ genişçe verildiği için makale dört mâbedle sınırlı tutulmuştur.

Bu mâbedlerde yazılı âyet ve sûrelerin gerek seçiminde gerekse yazımında Türklerin rolü yadsınamayacak derecededir: Mescid-i Harâm'ın şu an mevcut olmayan kapıları, en son Sultan III. Murad devrinde elden geçirilmiş, Ravza-i Mutahhara son esash tâmirâtını Sultan Abdülmecid devrinde görmüş, âyetlerle bezeli Kâbe-i Muazzama ve Hücre-i Muattara örtüleri, Makâm-ı İbrahim kisvele-ri yüzyıllar boyu Türkler tarafından dokunup işlenmiştir. Ravza'nın ön cephe yazıları Abdullah Zühdi Efendi, kubbe etekleri Şükrü Efendi, Mescid-i Nebe-vî'nin -yeni kısım- yazıları Ali Hüsrevoğlu, yeniden inşâ edilen Kubâ mescidi ile Kibleteyn mescidinin yazıları ise Hasan Çelebi tarafından yazılmıştır.

Mimarîyi tanımlayan, taştan inşâ edilen yapıya ruh ve anlam veren, hattâ o olmadan yapıda eksik bir şeyler varmış hissini verdirecek kadar mimarî tasarımda

* M.Ü. İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

¹ Murat Sülün, *Sanat Eserine Vurulan Kur'an Mührü* (Kaynak Kitaplığı'nda neşre hazırlık çalışmaları devam ediyor.)

rol oynayan² yazılar, sanat eserlerine aynı zamanda edebî bir varlık kazandırmakta; âyetleri tefsir ilminin ilgi alanına, hadisleri hadis ilminin, diğer kelâm-ı kibâr ve vecîzeleri de edebiyatın ilgi alanına sokmaktadır.

Mescid-i Harâm, Mescid-i Nebevî, Kubâ ve Kibleteyn mescidlerinde hangi âyetin nereye niçin yazılmış olabileceğine dâir mülâhazalardan oluşan bu makale, âyetleri yorumlamakla kalmayıp tarihe kayıt da düşmektedir. Yapılardaki bezeme unsurlarının zamanla belirsizleşip silinebildiği, restore edilirken başka nakış ve yazılarla değiştirilebildiği, hattâ genişletme çalışmaları sırasında yapıya âit kapı vb. elemanların yıkılabildiği³ düşünülürse, İslâm mâbedlerinin genel merkezi konumundaki bu mâbedlere işlenmiş yazıları tespit etmenin önemi ortaya çıkar.⁴

“Kutsal mekânlardaki belli-başlı mâbedlere işlenmiş âyet-i kerîmeler mecmuası” niteliği de arz eden bu makalede, âyetler, yapılar eksen alınarak sunulacaktır. Sözgelimi **Âyete'l-kürsî** veya **Kible Âyeti** şeklinde bir başlık açılıp **Âyete'l-kürsî** ya da **Kible Âyetinin** yazılı olduğu yapılar sıralanmak yerine, “Mescid-i Harâm'daki âyet-i kerîmeler” vb. başlıklar açılarak mâbedlerdeki bütün âyetler zikredilecek; âyetlerin yazılış amacına dâir nihaî ve genel değerlendirme ise sona bırakılacaktır.

Arapça ibârelerin arasına konulan / işareti bir yazı alanının bitip diğerinin başladığını gösterir. Sonunda üç nokta (...) bulunan âyet metinleri sonuna kadar devâm ediyor demektir. Âyetlerin mealleri sadece ilk geçtikleri yerde ve akışı aksatmamak için dipnotu olarak verilecektir. Meallerdeki anlamlandırma, dil ve üslûp makalenin yazarına âittir.*

² H. İlter Taşkiran, *Yazı ve Mimarî*, İstanbul 1997, s. 90-91.

³ Meselâ Mescid-i Harâm genişletilirken, makalede verilen çok sayıda kapının üzerindeki eşsiz hatlar kapıların –mecbûren- yıkılması ile ortadan kalkmıştır. Harem'e gelenlerin ziyaret etmeyi pek düşünmedikleri bazı müzelerde, bunların bir kısmının korunması yine de tesellî vericidir. Bazan da, içinde geçen “bende-i hâss” gibi birtakım ifadeler yanlış tercüme edilerek şirk sayılmakta, yeniden yazdırılacakmış gibi istifleri çıkartılıp sonra da nisyâna terk edilmekte ya da –tıpkı bir zamanlar Türkiye'de olduğu gibi- açıkça silinmekte/kazınmakta, üzerine boya sürülmektedir. Sözgelimi -Mescid-i Nebevî'nin Peygamber devrindeki sınırlarını gösteren mermer giydirilmiş 12 sütun başlığında yazılı- Sultan III. Selim'e (İlhamî) âit **es-Selâm ey mehbûb-i vahy-i mübîn / Cân ile 'âşık sana rûhu'l-emîn musrâ ile başlayıp Bin salât ile selâm eyler revân-ı pâkine / Eyler İlhamî recâ nakd-i şefâat ruhsatın** beyti ile biten na't-ı şerif...

⁴ Esâsen, sadece kutsal topraklardaki değil, Osmanlı uyruklu diğer ülkelerdeki Türk 'eser'lerinin / 'iz'lerinin de envanteri çıkarılmalıdır. Ama şüphesiz, âleme nizâmât vermeye çalışmadan önce, kendi ülkemizdeki tarihî eserler, yapılardaki hatlar, levhalar, mushafklar gibi teberrükât eysası ciddi bir koruma altına alınmalı; silinmiş, yok olmaya yüz tutmuş yazılar yenilenmeye devâm edilmeli, ecdât yâdigârı mekânlar gerçek kimliğine kavuşturulmalıdır.

* Bundan dolayı Yayın Kurulu müellifin üstlendiği ilmî sorumluluğu dikkate almıştır.

I. MESCİD-İ HARÂM'DAKİ ÂYET-İ KERÎMELER

Bu âyetler, Kâbe'dekiler ve Mescid-i Harâm'ın -Makâm-ı İbrâhim, avlu girişleri, zemzem kuyusu gibi- diğer yerlerindeki olmak üzere iki kısımda ele alınacaktır.

1.1. KÂBE-İ MUAZZAMA

Beytullah,⁵ Beyt-i Harâm, Beyt-i Atık gibi adlarla da anılan Kâbe'nin içini gösteren bir fotoğrafa rastlamadık. Osmanlı hac emîrlerinden İbrahim Rif'at Paşa, XX. yüzyılın başında, Kâbe duvarlarında ve tavanında Arapça yazılar bulunduğunu söylüyorsa da bunların neler olduğunu belirtmiyor. Ancak son ciltte verdiği⁶ Kâbe'nin içindeki Tevbe kapısına âit –Sultan Reşad'ın emriyle dokunan- örtüde: **Ve izâ câekellezîne yü'minûne bi-âyâtinâ fe-kul selâmün 'aleyküm ketebe Rabbüküm 'alâ nefsihi'r-rahme**⁷ (el-En'âm 6/54) âyeti seçiliyor.

Paşa'nın belirttiğine göre Kâbe'nin içinde, Sultan IV. Murad'ın 1040/1630 tarihli tâmir kitâbesinde **Besmele, Rabbenâ tekabbel minnâ inneke ente's-Semî'u'l-'Alîm**⁸ (el-Bakara 2/127) âyetleri,⁹ ayrıca Şâzûrân'ın Mi'cene¹⁰ yönünde bir mermer levhada **Besmele, İnnemâ ya'muru mesâcidallah... mine'l-mühtedîn**¹¹ (et-Tevbe 9/18) âyetleri yazılı imiş.¹²

⁵ Kâbe'ye *Beytullah* (Allah'ın evi) denmekle birlikte bunun, “İslâmiyetin genel merkezi” vb. anlamları gibi mecâz olduğu aşîkârdır. Ancak Mehmed Âkif “Vâ esefâ ki hacılarımızın içinde ‘Medîne’de Peygamber yatıyor; Kâbe’de Allah..’ diyenler bile var” (Abdulkerim Abdulkadiroğlu – Nuran Abdulkadiroğlu, Mehmed Âkif Ersoy’un Makaleleri –Sırât-ı Müstakîm ve Sebîlürreşad Mecmualarında Çıkan-, Ankara 1990, s. 33) diye yakındığına göre, (ki günümüzde bile, bazı hacıların “Mekke ile Medîne arasındaki uzaklığa bakarak: “Mübârekler birbirlerinden ne kadar da uzak kalmışlar!” diye yazıklandıkları anlatılır) bu tâbiri gerçek mânaya çekenler olduğu anlaşılabilir; buna karşılık, “Allah'ın evi” tâbirinin şirk olduğunu savunanlar bulunmaktadır. *Beytullah* tâbiri Kur'ân-ı Kerîm'de aynen geçmemekle birlikte, Allah, Kâbe'den “beytî” (benim evim) diye bahsetmektedir (el-Bakara 2/125; el-Hac 22/26). Bir şeyin Allah lafzına izâfe edilmesi, şeref ve önemini göstermek içindir.

⁶ İbrahim Rif'at Paşa, *Mir'âtü'l-Haremeyn er-rihlâtü'l-Hicâziyye ve'l-hac ve meşâ'irühâ ed-dîniyye muhallâten bi-miâti's-suveri's-şemsiyye*, Kahire 1925, III, 264 (104 numaralı fotoğraf).

⁷ “Bizim âyetlerimize îman eden (garip)ler sana geldikleri zaman, onlara şöyle de: Rahatınıza bakın, sizin Rabbiniz, merhameti ilke edinmiştir.”

⁸ “Rahmân, Rahîm Allah'ın adıyla. Rabbimiz! Bizden kabul buyur. Asıl işiten, asıl bilen sensin.”

⁹ *a.g.e.*, I, 266.

¹⁰ Rukn-i İrâk'te, Hz. İbrahim'in Kâbe inşâatı esnasında çamur / harç aldığına inanılan yer; eskiden biraz çukurca imiş.

¹¹ “(Başta Mescid-i Harâm olmak üzere) Allah'ın mescitlerinin bakım ve onarım işlerini, ancak Allah'a ve âhîret gününe îman edip, namaz kıla(rak Allah'la ve müminlerle bağlantısını sağlam tuta)n, zekât vere(rek benliğini arındıra)n ve Allah'tan başka hiç kimseden korkmayan kimseler üstlenebilir. Böylelerinin de doğru yoldaki (mümin)lere katılması ihtimal dâhilindedir.”

¹² *a.g.e.*, I, 267.

1.1.1. Kapıdaki Âyetler

Kâbe'nin kapısında yukarıdan aşağıya doğru şu âyet-i kerîmeler yazılıdır: **Besmele / Udhulûhâ bi-selâmin âminîn**¹³ (el-Hicr 15/46) / **Ca'alallâhü'l-Kâ'betü'l-Beyte'l-Harâme / kıyâmen lî'n-nâsi ve'ş-şehra'l-harâm**¹⁴ (el-Mâide 5/97) / **Rabbi edhlnî müdhale sıdkın ve ahricnî muhrace /sıdkın ve'c'al lî min ledünke sultânen nasîrâ**¹⁵ (el-İsrâ 17/80) / **Ketebe Rabbüküm 'alâ nefsihi'r-rahme** (el-En'âm 6/54) / **Ve kâle Rabbükümü'd'ünî estecib leküm**¹⁶ (Gâfir 40/60), **Kelime-i Tevhîd**¹⁷ (sağ dâire: *Lâ ilâhe illâllah*, sol dâire: *Muhammedün rasûlullah*).

Kilidin hemen üzerinde **Kul yâ 'ibâdiyellezîne esrafû 'alâ enfüsihim lâ teknaatû / min rahmetillâh innallâhe yağfiru'z-zünûbe cemî'â**¹⁸ (ez-Zümer 39/53), kilidin hemen altında sağ ve sol kanatlardaki iki dâirenin içinde sağda **Fâtiha sûresi**;¹⁹ bu iki dâirenin içindeki dâirelerde, sağdakinde **Gâfiri'z-zenb**, - soldakinde **kâbili't-tevb**²⁰ (Gâfir 40/1-3) ifadeleri yer almaktadır.

1.1.2. Kâbenin Anahtar ve Kilitleri

Topkapı Sarayı Müzesi'ne kayıtlı Abbasî, Memlûk ve Osmanlı dönemlerine âit anahtar ve kilitler incelendiğinde,²¹ bunlarda: –fazîleti sebebiyle hemen her yere yazılabilen **Besmele, Âyete'l-kürsî, Huvellâhüllezi, Fâtiha, İhlâs** ve **Kelime-i Tevhîd**in yanı sıra- Mekke ve Kâbe'nin inşâsı, Kâbe'ye sâlimen giriş, Mekkeliler'in Kâbe sâyesinde elde ettikleri güvence, Hz. Peygamber ve sâdik arkadaşları, emânetlerin ehline verilmesi, fetih/açma ve anahtar ile ilgili şu âyetlerin yazılı olduğu görülmektedir:

İnne evvele beytin... lillezî bi-Bekkete... Fîhi âyâtün beyyinatün makâmu İbrâhîm ve men dehalehû kâne âminâ...²² (Âl-i İmrân 3/96-97),

¹³ “Oraya her tür tehlikeden uzak, emîn bir şekilde girin!”

¹⁴ “Allah; Kâbe'yi, o saygın evi, harâm ayı ve hac kurbanını (Mekke'nin) insanlar(t) için bir kalkınma vesîlesi yapmıştır.”

¹⁵ “Ve de ki: Yâ Rabbi! Beni gireceğim yere doğruluk ve içtenlikle sok; çıkacağım yerden de doğruluk ve içtenlikle çıkar ve bana, kendi katından, senin yardımına mazhar bir güç ver.”

¹⁶ “Rabbimiz ‘(Yalnızca) Bana dua edin ki size icâbet edeyim’ demektedir.”

¹⁷ Kelime-i Tevhîd bu şekli ile âyet olmayıp farklı iki âyette geçen ibârelerden oluşmaktadır. Bunlar Muhammed sûresinin 19. âyetindeki [fa'lem ennehû] *Lâ ilâhe illâllah* ile el-Feth sûresinin son âyeti olan *Muhammedün rasûlullah* ibâreleridir.

¹⁸ “De ki: Ey Benim kendi aleyhlerinde aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin; inanın Allah bütün günahları bağışlayabilir.”

¹⁹ “Âlemlerin Rabbi Allah'a yani: Rahmân, Rahîm, hesap gününün tek hâkimi olan (san)a hamdolsun... Yalnız sana kulluk eder; yalnız senden yardım dileriz: Bizi dosdoğru yola ilet; hışmına uğrayanların ve yoldan çıkanların değil, lütfunla muâmele ettiklerinin yoluna...”

²⁰ “Günah bağışlayan, tevbe kabul eden (Allah'ın).”

²¹ Tarcan Yılmaz, *el-Kâ'betü'l-müşerrefe –dirâse târîhyye li-mecmû'ati akfâlihâ ve mefâtîhihe'l-mahfûza fî Methaf-i Topkapı bi-İstanbul*, İstanbul 1993, s. 18, 19, 126, 129.

²² “(Kibleyi Kâbe'ye çevirdik; çünkü bu) insanlar için ilk inşâ edilen ev, elbette Mekke'deki:

innâ fetahnâ le-ke fethan mübînâ... nasran 'azîzâ²³ (el-Feth 48/1-3), nasrun minallâhi ve fethun karîb ve beşşiri'l-mü'minîn²⁴ (es-Saff 61/13), le-tedhulünne'l-Mescide'l-Harâme in şâallâhu âminîn... fethan karîbâ²⁵ (el-Feth 48/27), Rabbenâ innî eskentü min zürriyyetî bi-vâdin ğayri zî-zer'in 'inde beytik...²⁶ (İbrâhim 14/37), Kureyş sûresi²⁷ (106/1-4), Ve iz ca'alne'l-Beyte mesâbeten li'n-nâsi ve emnâ...²⁸ (el-Bakara 2/125), Ve iz bevve'nâ li-İbrâhîme en tahhirâ beytiye... ve'lyettavvefû bi'l-beyti'l-'atîk²⁹ (el-Hac 22/26-29), Hüvellezî ersele Rasûlehû bi'l-hüdâ...³⁰ (61/9), Muhammed rasûlullâh vellezîne ma'ahû...³¹ (el-Feth 48/29), le-kad câeküm Rasûlün min enfüsiküm...³² (et-Tevbe 9/128-29), innallâhe ye'muruküm en tüeddü'l-

bereketli ve herkesin hidâyet sebebi olan evdir. Hani Allah'ın apaçık âyetlerinin ve İbrahim'in makamının bulunduğu; içine giren herkesin emin olduğu yer... Burayı haccetmek, Allah'ın, insanlar üzerindeki, yani oraya gitmeye gücü yetenler üzerindeki hakkıdır. Her kim bunu inkâr ederse emin olsun ki Allah'ın, hiç kimsenin hiçbir şeyine ihtiyacı yoktur!"

- ²³ "Emin ol ki (Hudeybiye barış antlaşmasının imzasıyla birlikte) senin önünü açmış olduk. Böylece Allah, senin geçmiş ve gelecekteki bütün kusurlarını bağışlayıp senin üzerindeki nîmetini tamamlamış ve seni, artık dosdoğru gidebileceğin bir yola sokmuş oldu. Evet, böylece Allah sana gerçekten onurlu bir zafer ihsân etmiş oldu."
- ²⁴ "(Hoşunuza gidecek bir başka şey de) Allah'ın yardımıyla yakında gerçekleşecek bir zaferdir. Bu müjdeyi müminlere ilet."
- ²⁵ "Bilesiniz ki Allah'ın, rüyasında elçisine gösterdikleri doğrudur: Mescid-i Harâm'a başlarınızı tıraş etmiş, saç ve tırnaklarınızı kısaltmış olarak Allah'ın izniyle tam bir güven içinde gireceksiniz!.. Fakat O sizin bilmediğiniz birtakım şeyler bildiği için, bunun gerçekleşmesinden önce size yakın bir fetih nasip etmiş bulunuyor."
- ²⁶ "Ey Rabbimiz! Evlâtlarımdan bir kısmını senin kutsal evin (Kâbe'n)in yanında ekinez bir vâdiye yerleştirdim. Namaz kıl(arak seninle ve müminlerle sağlam bir bağlantı kur)sunlar diye, ey Rabbimiz!.. Sen de bazı insanların gönüllerini onlara meylettir ve onları çeşitli meyvelerle rızıklandır. Belki şükrederler."
- ²⁷ "Kureyşliler, rahatça hareket edebildikleri için; yani, kış ve yaz seferlerine rahatça gidebildikleri için, sadece şu evin sahibine dua etsinler: karınlarını doyuran, onları korkudan emîn kılan..."
- ²⁸ "Yine, hani "İbrahim'in makamından namazgâh edin" (diyerek) şu evi (Mekke) insanlar(ı) için emniyet vesilesi ve (maddî-manevî) kazanç kapısı hâline getirmiştik; İbrahim ve İsmail'e de: "Benim evimi, tavaf edecekler, kendilerini ona adayacaklar ve eğilip yerlere kapanacaklar için tertemiz tutun." diye emretmiştik."
- ²⁹ "Hani İbrâhim'e evin yerini hazırlayarak şöyle demiştik: Hiçbir şeyi bana ortak koşma. Evimi de tavaf edecekler için tertemiz tut. İnsanlar arasında haccı ilân et de gerek yürüyerek gerekse nice derin vadileri aşarak zayıflamış binitler üzerinde senin yanına gelsinler de bunun kendilerine sağlayacağı faydaları bizzat görsünler; Allah'ın kendilerine nasip ettiği hayvanları, Allah'ın adını anarak kessinler. Bunlardan hem kendiniz yiyecek hem de zor durumdaki fakirleri doyurun. Sonra; uymakta oldukları kısıtlamalara son versinler. Adaklarını yerine getirsinler ve Kadîm evi tavaf etsinler."
- ³⁰ "Evet -putperestlerin işine gelmesin de- elçisini, nûruyla ve yapacağı kılavuzlukla bütün dinlerin ışığını sönmük bırakacak gerçek dinle gönderen O'dur."
- ³¹ "Muhammed Allah'ın elçisidir. Beraberinde olanlar da kâfirlere karşı sert; kendi aralarında merhametlidirler. Onları Allah'ın lütuf ve rızası peşinde koşarak rükû ve secde ederlerken görürsün. Yüzlerindeki görüntü, yaptıkları secdenin etkisiyle oluşmuştur."
- ³² "Aslında size, kendi içinizden öyle bir elçi geldi ki sizin sıkıntıya düşmeniz ona da ağır geliyor;

emânâti ilâ ehlihâ...³³ (en-Nisâ 4/58), **Fâtîha sûresi, Âyete'l-kürsî**³⁴ (el-Bakara 2/255), **İhlâs sûresi**³⁵, **Huvallâhüllezi...**³⁶ (el-Haşr 59/21-24), ve **'indehû mefâtihu'l-ğaybi lâ ya'lemuhâ illâ hû**³⁷ (el-En'âm 6/59).

Şeybeoğullarının en yaşlısı nezdinde muhâfaza edilen anahtar kesesinde ise, yine **İnnallâhe ye'muruküm en tüeddü'l-emânâti ilâ ehlihâ...** (en-Nisâ 4/58) ve altta- **İnehû min Süleymâne ve innehû bi'smillâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm**³⁸ (en-Neml 27/30) âyetleri yazılı imiş.³⁹

Altınoluk'ta suyun döküldüğü uç kısımda **Besmele** ve **yâ Allah** ibâresi yazılı olduğunu da hatırlatarak Kâbe örtüsüne geçiyorum.

1.1.3. Kâbe-i Muazzama Örtüsü

Kâbe-i Muazzama -644/1246'da olduğu gibi- zaman zaman çıplak kalsa da tarih boyunca ipek-pamuk karışımı değerli kumaşlardan dokunmuş sarı, beyaz, yeşil, kırmızı ve siyah örtülerle örtülmüştür.⁴⁰ Günümüzde siyah renk tercih edilmektedir.

size düşkün; müminlere karşı da cidden şefkatli ve merhametlidir. Bütün bunlara rağmen senden yüz çevirirlerse de ki: Bana Allah yeter. O'ndan başka ilâh yoktur. Ben zaten hep O'na güvenip dayanmışımdır. Çünkü o muazzam (hükümranlık) tahtın (in) sahibi O'dur."

³³ "Kuşkusuz, Allah size, emânetleri ehline ver (erek Muhammed'in peygamberliğini tanı)manızı ve (hangisi hidâyette hangisi dalâlettedir diye, başka) insanlar arasında hükmederken âdil olarak hükmetmenizi emreder."

Bu âyet-i kerîme, Mekke fethedildiğinde, Kâbe anahtarlarının Kâbe'nin muhâfazasından sorumlu kişi olan müşrik Osman b. Talha'dan alınıp başka birine verilme teşebbüsü üzerine nâzil olduğuna dâir rivayetler (bk. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, İstanbul 1987, s. 515-16) dikate alınarak yazılmış olmalıdır.

³⁴ "Allah; kendisinden başka ilâh bulunmayan, kendi zâtı ile kâim mutlak hayat sahibidir. O'nu ne uyuklama ne de uyku tutar. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. Kendi izni olmaksızın böyle bir varlığın nezdinde kim şefaata edebilir!.. O, kendilerinin geçmişlerini de geleceklerini de bilir; ama onlar O'nun ilminden, -O'nun istediğinden başkasını- kavrayamazlar. Mutlak otoritesi gökleri ve yeri kaplamıştır. Bu ikisini koruyup kollamak da kendisini yormaz. Mutlak yüce ve yegâne ulu O'dur."

³⁵ "De ki: O (yani, benim 'Rabb'im), yegâne ilâhtır, tektir; mutlak bir yetkinliğe sahiptir; ne doğurmuştur ne de doğurulmuştur. Hiçbir şey hiçbir zaman O'na denk olmamıştır.

³⁶ "O (yani sizleri dâvet ettiğim Rab), kendisinden başka ilâh olmayan yegâne ilâhtır; gaybî da aşikârî da bilmektedir. Bütün hayır ve yetkinliklerin ezeli-ebedî ilkesi, mutlak merhamet sahibi O'dur. O, kendisinden başka ilâh olmayan yegâne ilâhtır; eksiksiz-kusursuz, esenlik ve barış kaynağı, güven ve huzur kaynağı, gözeten-koruyan, mutlak izzet sahibi, istediğini zorla yaptırabilen, eşsiz büyüklükte yegâne padişahdır. Koştukları ortaklardan da uzaktır. Yaratan, varlık ve şekil veren yegâne ilâh O'dur; kısaca: en güzel isimler ve mutlak özellikler O'na âittir. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nu tenzîh eder; çünkü mutlak izzet ve hikmet sahibi O'dur."

³⁷ "Gaybın anahtarları O'nun yanındadır; bunu O'ndan başkası bilmez."

³⁸ "Mektup Süleyman'dan; ve 'Rahmân, Rahîm Allah nâmına' diyor."

³⁹ İbrahim Rifat Paşa, *Mir'âtü'l-Haremeyn*, I, 300.

⁴⁰ Kâbe'yi ilkin, İsmail Aleyhisselâm ya da Hz. Peygamber'in ilk atası Adnân'ın örttüğü söylenmekle birlikte, kalın kumaşlarla ilk örtenin Tübbâ el-Himyeri olduğu sâbittir. Câhiliye devrinde Kâ-

Osmanlı devrinde Kâbe yeni örtülerle örtülürken, eskileri parçalanıp bir kısmı hacılara dağıtılır, geri kalanı pâyitahta geri getirilirdi; ancak depoya hapsedilmez, çeşitli şekillerde yeniden değerlendirilirdi. Sözelimi, bereketinden istifade etmek için takke, yelek, ceket, anahtar kesesi, cüz kesesi, kaftan yapılır, devlet büyüklerinin sandukaları üzerine örtülür;⁴¹ bazı camilere teberrükât eşyası olarak asılırdı.

Kâbe örtüsü; kapı perdesi, kuşak ve ana zemin olmak üzere üç kısımda ele alınabilir.

1.1.3.1. Kâbe Kapı Perdesi

Kapı perdesine, aşağıda sunulacak âyet ve sûrelerin yanı sıra, **Kelime-i Tevhîd**, **Allâhu rabbî** : “Benim Rabbim Allah'tır.”, **Allâhu hasbî** : “Allah bana yeter.”, **yâ Allah**, **yâ Hannân** : “Ey sınırsız şefkat sahibi.” vb. dualar, ve örtüyü dokutup gönderen devlet büyüğünün adının yazılması gelenekselleşmiştir. Yer yer Hz. Ebu Bekr, Ömer, Osman ve Ali başta olmak üzere bütün ashâb-ı kirâma dua mahiyetinde cümlelere de rastlanır.

Topkapı Sarayı Müzesi koleksiyonunda, Osmanlı sultanları tarafından gönderilen ve daha sonra yenileri gönderildiği için geri getirilen 11'i bütün, diğerleri parçalar hâlinde 18 adet kapı perdesi mevcuttur.⁴²

Kanuni Sultan Süleyman tarafından gönderilen –şimdikilerden farklı şerit ve çerçeveleri bulunan- 950/1543-44 tarihli kapı örtüsünün şu âyetlerle bezeli olduğu görülmektedir: **Besmele**, **İhlâs**, **İnnehû min Süleymâne** ve **innehû bismillâhî'r-râhmânî'r-rahîm** (en-Neml 27/30), **Ve kul Rabbi edhlnî...ve kul**

be'nin ipekli-ipeksiz, çizgili-çizgisiz, inceli-kalın çeşitli kumaşlarla örtülmesi dînî bir gereklilik olarak görüldü. Örtüler Kâbe'ye birbirinin üzerine konularak örtülür, iyice ağırlaşınca ya da eskiyince, paylaşılır ya da gömülürdü. Mekke'nin fethinden sonra Hz. Peygamber Kâbe'yi Yemen kumaşı ile örttüğü gibi; Hulefâ-i Râşidîn de bu sünneti devam ettirdi. Mu'âviye'nin Kâbe'yi yılda iki kez örttüğü bilinmektedir. Sonraki birkaç Emevî hükümdârı devrinde, örtülen çok sayıda örtünün yapıya zarar verecek kadar ağırlık yapması üzerine Abbasî hükümdârı Mehdî 160/776'da, tek bir örtü dışında örtü örtülmemesi yönünde ferman çıkardı ve bu zamanla gelenekselleşti. Abbasî hükümdarlarından Me'mûn yılda üç kez: kırmızı ve beyaz örtülerle, Salâhaddin Eyyûbî'nin çağdaşı olan Nâsır ise, önce yeşil sonra siyah örtülerle örttü. Bu tarihten itibaren siyah örtü örtme gelenek hâline geldi. [İmzasız (özel dosya), “Kisvetü'l-Kâ'beti'l-Müşerrefe 'abra'l-'usûr”, *el-Faysal –mecelle şehriyye sekâfiyye-*, Ağustos 1987, 126. sayı, s. 59 (Yazarın, Osmanlı'ya Kavalalî'ya ayırdığı kadar bile yer ayırmaması bilinçaltı ile ilgili ipuçları içeriyor)].

Farklı renk ve çizgilerdeki kisveler için bk. Hüseyin Abdullah Bâselâme, *Târîhu'l-Kâ'beti'l-Mu'azzama imâratühâ ve kisvetühâ ve sidânetühâ*, Cidde 1982, s. 249 vd.; Hülya Tezcan, *Estâri'l-Kâ'beti'l-müşerrefe*, Arapçaya çev. Tahsin Ömer Tahaoğlu, İstanbul 1996.

⁴¹ Selin İpek, “Kâbe Örtülerinin İkinci Kullanımları”, *Toplumsal Tarih*, Haziran 2003, 114. sayı, s. 22 vd.

⁴² Sırasıyla bk. Hülya Tezcan, *Estâri'l-Kâ'beti'l-müşerrefe*, s. 27-29 (Kanuni), s. 30 (II. Selim), s. 33-34 (I. Abdülhamid), s. 35-36 (III. Selim), s. 37-38 (II. Mahmud), s. 39-41 (Abdülmeccid).

câe'l-hakk... zehûkâ⁴³ (el-İsrâ 17/80-81), Besmele, Üdhulûhâ bi-selâmin âminîn (el-Hicr 15/46), Âyete'l-kürsî (el-Bakara 2/255), Besmele, Le-kad sadakallâhu Rasûlehu'r-ru'yâ bi'l-hakk le-tedhulünne'l-Mescide'l-Harâme...(el-Feth 48/27), Kelime-i Tevhîd ve Ersele rasûlehû bi'l-hüdâ ve dîni'l-Hakk... (es-Saff 61/9).

Sultan II. Selim'in gönderdiği 981/1573-74 tarihli kapı örtüsünde yukarıdaki âyet ve sûrelere ek olarak: sağladığı onca nîmete karşılık, Kureyşliler'in de sadece Kâbe'nin Rabbine dua etmelerini emreden **Kureyş sûresi**, **İnnâ fetahnâ le-ke fethan mübînâ** (el-Feth 48/1), **Allâhu nûru's-semâvâtî ve'l-ard**⁴⁴ (en-Nûr 24/35) ve **Allâhu Rabbî, Allâhu hasbî** ibârelerinin yanı sıra, **İsm-i Celâl** (Allah), **İsm-i Nebî** (Muhammed) ve çehar yâr-ı güzînin (**Ebu Bekr, Ömer, Osman ve Ali**) isimleri yazılıdır.

Sultan I. Abdülhamid'in gönderdiği 1190/1776-77 tarihli kapı örtüsünde **Besmele, Âyete'l-kürsî, Kureyş sûresi, Kelime-i Tevhîd, Erselehû bi'l-hüdâ ve dîni'l-Hakk li-yuzhirahû 'ale'd-dîni küllih ve lev kerihel-müşrikûn** (es-Saff 61/9), **Rabbene'ftah beynenâ ve beyne kavminâ...**⁴⁵ (el-A'râf 7/89), **İhlâs sûresi, Allâhu Rabbî, Allâhu hasbî** ibârelerinin yanı sıra, ism-i Celâl, ism-i Nebî ve çehar yâr-ı güzînin isimleri yazılıdır.

Sultan III. Selim'in gönderdiği 1204/1789-90 tarihli Kâbe kapı örtüsünde en-Neml 27/30, el-İsrâ 17/80, el-Hicr 15/46, el-A'râf 7/89, es-Saff 61/9, **Âyete'l-kürsî, İhlâs sûresi, Allâhu Rabbî, Allâhu hasbî** ibâreleri, ism-i Celâl, ism-i Nebî ve çehar yâr-ı güzînin isimlerine ek olarak **Nasrun minallâhi ve fethun karîb** (es-Saff 61/13).

Sultan II. Mahmud'un gönderdiği –şerit ve çerçeveleri ile günümüz örtülerine çok yaklaşan- 1248/1833 tarihli kapı örtüsünde **Besmele, İhlâs, Fâtiha, Allâhu Rabbî, Allâhu hasbî** ibâreleri, en-Neml 27/30, el-İsrâ 17/80, el-Feth 48/27, **Kelime-i Tevhîd** (bir normal bir de **el-Melikü'l-hakku'l-mübîn** : “gerçek âşikâr padişah” ve **Sâdiku'l-va'dî'l-emîn** : “vaadi gerçek/vaadine sâdik, güvenilir” ibâreleri ilâveli olmak üzere iki adet).

Sultan Abdülmecid'in gönderdiği –şerit ve çerçeve düzeniyle tamamen günümüz örtülerini andıran- 1256/1840-41 tarihli kapı örtüsünde sekiz dikey çerçevede (kartuş) **Fâtiha sûresi**, bunların arasındaki dâirelerde: **Allâhu Rabbî, Allâhu hasbî** ibâreleri, en üstteki iki çerçevede **Besmele ve İhlâs sûresi**, / bunların altındaki yatay şeritte en-Neml 27/30 ve 17/80, / bunun altında dört

⁴³ “... De ki: ‘Artık hak geldi, bâtil can çekişiyor. Zaten bâtil, can çekişmeye mahkûmdur.’”

⁴⁴ “Gökleri ve yeri (hem maddî hem de manevî olarak) Allah aydınlatmaktadır.”

⁴⁵ “Ey Rabbimiz! Bizim mi yoksa kavmimizin mi haklı olduğunu ortaya çıkar, zira gerçeği ortaya çıkarana en hayırlısı sensin.”

adet armut şeklinde **Besmele**, / bunun altındaki iki çerçevede **Âyete'l-kürsîn** ilk kısmı, / sonra büyükçe bir el-Feth 48/27 / ve hemen altındaki iki çerçevede **Âyete'l-kürsîn** 2. kısmı, / bunların altındaki üç bölge (6.) şeritte sağ ve sol bölgede **Besmele** ve **İhlâs**, ortada ise örtüyü Sultan Abdülmecid'in dokutup gönderdiğini bildiren bir ibâre, / 7. şeritte iki satır hâlinde **Besmele** ve **Kureys sûresi**, / iki büyük dâireden oluşan 8. şeritte beher dâirede **Kelime-i Tevhîd**, / 7. ve 8. şeriti dikine kesen U şekilli şeritte ise **Besmele** ve **İhlâs**, **Fâtîha** sûresinin yazılı bulunduğu çerçevelerin devamında sağdan sola dönüşte 8. şeritin altına gelen iki şeritte **el-Melikü'l-hakku'l-mübîn** ve **Sâdîku'l-va'dî'l-emîn** ilâveli **Kelime-i Tevhîd** bezelidir.

Sultan Abdülmecid'in gönderdiği –şerit ve çerçevelerinin yapılanması ile tamamen günümüz örtülerini andıran- 1261/1845,⁴⁶ 1264/1847-48,⁴⁷ 1269/1852-53⁴⁸ tarihli kapı örtülerine işlenmiş âyet ve sûrelerde bir değişiklik tespit edilememiştir.

Bu tarihten sonra, Kâbe örtüleri üzerinde Osmanlı padişahlarının yanında Kavalalı hanedanına mensup hidivlerin isimleri de görülmektedir; çünkü Osmanlı'nın Mısır'a artık söz geçirememesiyle birlikte, zaten Mısır'da dokunmakta olan Kâbe örtülerine gittikçe bağımsızlaşan hidivlerin de isimleri işlenmeye başlamıştı.

Sultan Abdülmecid'in isminin yanında, (Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın oğlu) Mehmed Saîd Paşa'nın adını gördüğümüz 1271/1854-55 tarihli kapı örtüsüne herhangi bir âyet işlenmemesine⁴⁹ karşılık, iki yıl sonraki, yani 1273/1855-57⁵⁰ ve yine Sultan Abdülmecid ve Mehmed Saîd Paşa'ya âit 1277/1860-61⁵¹ tarihli - aynı isimlerin yazılı olduğu- örtülerde, tekrar eski düzene geçildiği görülmektedir ki en son verdiğimiz âyet ve sûrelerle genel görünüm bunlarda da korunmaktadır.

1283/1866-67 tarihli Sultan Abdülazîz ve İsmail Paşa'ya âit kapı örtüsü⁵² ise, alt alta 4 şerit ve bir madalyondan oluşmakta olup ilk üç şeritte **Besmele**, **Fâtîha** sûresi, daha ince olan iki çerçeveli 4. şeritte ise örtünün Sultan Abdülazîz ve İsmail Paşa'nın emriyle dokunduğu belirtilmektedir; fakat alttaki "İsmâîl Paşa vâlî Mısır" yazılı aynalı madalyonda, şekil ve muhtevası tamamen farklılaşan bu örtüyü asıl kimin dokuttuğu anlaşılmaktadır ki böylece, hâkimiyet mücadelesi Kâbe örtüsü üzerinden sergilenmektedir.

⁴⁶ Hülya Tezcan, *Estârü'l-Kâbeti'l-müşerrefe*, s. 42-43.

⁴⁷ *a.g.e.*, s. 44-47.

⁴⁸ *a.g.e.*, s. 47-48.

⁴⁹ *a.g.e.*, s. 49'daki fotoğraf.

⁵⁰ *a.g.e.*, s. 50-51.

⁵¹ *a.g.e.*, s. 52-53.

⁵² *a.g.e.*, s. 55-56.

Sultan II. Abdülhamid ve Mehmed Tevfik Paşa'ya âit 1298/1880-81 tarihli kapı örtüsünde⁵³ -dikey çerçevelerin birbirine bağlandığı kısımdaki **el-Melikü'l-hakku'l-mübîn ve Sâdiku'l-va'di'l-emîn** ilâveli **Kelime-i Tevhîd**in bu örtüde bulunmaması dışında- eski şekil ve muhtevaya dönülmüştür. Ancak yine aynı zâtlara âit 1299/1881/82 tarihli örtüde⁵⁴ ise, en üstteki iki çerçevedeki **Besmeleli İhlâsın** yerini, **Kad nerâ tekallübe vechike fi's-semâ'** -aradaki dâirede **Allâhu hasbî- fe-lenüvelliyenneke kibleten terdâhâ**⁵⁵ (el-Bakara 2/144) âyeti almış ve 8. şeritteki normal **Kelime-i Tevhîd**in yerine 2 satır hâlinde **el-Melikü'l-hakku'l-mübîn ve Sâdiku'l-va'di'l-emîn** ilâveli 2 adet **Kelime-i Tevhîd** yazılmıştır.

Sultan Abdülhamid ve Abbas Hilmi Paşa'ya âit 1311/1893-94 tarihli kapı örtüsü⁵⁶ yine farklılaşmış olup hiçbir âyet içermez. Aynı zâtlara âit 1325/1907-1908 tarihli⁵⁷ örtü biraz daha farklı olup yatay 5 şeritin ilk 4'ünde **Besmele, Ve izâ câekellezîne yû'minûne bi-âyâtinâ fe-kul selâmün 'aleyküm ketebe Rabbüküm 'alâ nefsihi'r-rahme ennehû...**⁵⁸ (el-En'âm 6/54) âyeti, 5. -daha küçük- şeritte ise örtüyü kimin dokuttuğu yazılıdır.

Sultan Mehmed Reşad ile Abbas Hilmi Paşa'ya âit 1327/1909 tarihli kapı örtüsünde yine 1298/1880-81 tarihli örtünün şekline dönüldüğü görülmektedir ki bu şekil günümüzdekilerde de korunmaktadır.

Günümüz kapı örtüsüne gelince, örtüyü çevreleyen kenarlarda sağdan sola dikey -ve en altta yatay- dolanan çerçevelerde **Fâtîha** sûresi, / bunların arasındaki dâirelerde **Allâhu Rabbî, Allâhu hasbî** ibâreleri, / en üst yatay şeritte **Kad nerâ tekallübe vechike fi's-semâ' fe-lenüvelliyenneke kibleten terdâhâ** (el-Bakara 2/144), / 2. şeritte **Ve sâri'û ilâ mağfiratin min Rabbiküm ve cennetin 'arduhe's-semâvâtü ve'l-ard**⁵⁹ (Âl-i İmrân 3/133), / bunun altında 4 adet armut

⁵³ a.g.e., s. 57-58.

⁵⁴ a.g.e., s. 60-61.

⁵⁵ "Biz senin (bu yönde bir vahiy gelir mi diye) gökyüzüne yönelerek gözlerini gökyüzünde dolaştırıp durduğunu elbette görüyorduk. Elbette seni hoşnut kalacağım bir kibleye döndürecektik."

⁵⁶ a.g.e., s. 63.

⁵⁷ a.g.e., s. 63.

⁵⁸ "Bizim âyetlerimize iman eden (garip)ler sana geldikleri zaman onlara şöyle de: Rahatınıza bakın, sizin Rabbiniz, merhameti ilke edinmiştir; dolayısıyla içinizden kim bilmeyerek bir fenalık edip de tevbe eder ve durumunu düzeltirse onu affeder. Allah bağışlayıcıdır, merhametlidir."

⁵⁹ "Rabbinizin mağfretine ve genişliği gökleri ve yer kadar olan cennete koşun."

Bunun yerine **Kul rabbi edhlnî mudhale sıdkın...** (Şişli Camii'nin sol duvarında asılı örtü; ayrıca: bk. Bâselâme, *Târîhu'l-Kâ'beti'l-Mu'azzama*, s. 296'daki fotoğraf; **sultânen nasîrâ** kısmı âyet güzel istif edilemediği için küçükçe yazılmak zorunda kalındığından pek belli olmuyor) ve **Kul yâ 'ibâdiyellezîne esrafû 'alâ enfüsühim...**bk. İstanbul Sümbül Efendi Camii'nde sağ sütunda asılı levha) âyetinin yazılı olduğu örtüler de bulunmaktadır.

şeklinde **Allâhu nûru's-semâvâti ve'l-ard**⁶⁰ (en-Nûr 24/35) / bunun altındaki iki çerçevede **Besmele, Âyete'l-kürsî, Lâ ikrâhe fi'd-dîn kad tebeyyene'r-ruşdü mine'l-ğayy ilâveli**⁶¹ bu âyet –yukarıdakinde olduğu gibi-, dört sıraya sığacak şekilde yazılmış olup toplam dört satır olan bu ibârenin arasında diğerlerinden daha büyük harflerle: **Besmele, Le-kad sadakallâhu Rasûlehu'r-rü'yâ bi'l-hakk le-tedhulünne'l-Mescide'l-Harâme in şâallâhu âminîn** (el-Feth 48/27) ifadesi mevcuttur; / bunun altında,⁶² birinde **İhlâs sûresi** ötekinde **Muhammedün rasûlullâh vellezîne ma'ahû eşiddâü 'ale'l-küffâri ruhamâu beynehüm**⁶³ (el-Feth 48/29) ibâresi bulunan iki dâire;⁶⁴ / bu dâirelerin altında – ortada- örtünün iki parçasının birleştiği kısımda da aşağıdan yukarıya U şeklinde

⁶⁰ Bunun yerine,

(i) yine 4 adet: **Ve lâ tehinû ve lâ tahzenû ve entümü'l-a'levne in küntüm mü'minîn** : “Gevşemeyin, tasalanmayın; (Allah’a, elçisine ve komutanlarımıza) güveniniz tamsa, siz üstün-sünüz.” (Âl-i İmrân 3/139) âyetinin [bk. a.g.e., s. 296’daki fotoğraf (bu örtü 1352’de dokunmuş); ayrıca s. 301’deki fotoğraf],

(ii) her ikisi de aynalı ve geçişli olan: Basmelenin (bk. İbrahim Rif’at Paşa, *Mir’âtü'l-Haremeyn*, III, 277 / 106 nolu fotoğraf) (iii) **Ve ufevidu emri ilallah** : “(Elimden geleni yaptım; artık işimi Allah’a bırakıyorum.” (Gâfir 40/44) (iv) ve **Ve mâ tevfiķi illâ billâh** : “Başarım tamamen Allah’ın şâyesindedir.” (Hûd 11/88) (Yusuf Mahmud Çulâm, el-Fenn fi'l-hattî'l-'Arabî (The Art of Arabic calligraphy), Riyad 1402/1982, s. 49’daki 3 nolu fotoğraf) ibârelerinin yazılı olduğu örtüler de vardır.

⁶¹ Bu âyetin, sonuna kadar yazılı olduğu örtülerin yanında, bulunmadığı (bk. Bâselâme, *Târîhu'l-Kâ'beti'l-Mu'azzama*, s. 296’daki fotoğraf) **sallâllâhu 'alâ Seyyidînâ Muhammedîn ve 'alâ âlihî ve sahbihî ecma'in** ibâresi yazılı (İbrahim Rif’at Paşa, *Mir’âtü'l-Haremeyn*, III, 277, 37. fotoğraf) örtüler de vardır.

⁶² Bu iki dâirenin ortasında 4 satır hâlinde **Rabbenâ zalemnâ enfüsenâ ve in lem tağfir le-nâ ve terhamnâ le-nekûnenne mine'l-hâsirîn** : “Ey Rabbimiz! Biz kendi aleyhimize olacak yanlış bir hareket yapmışız; bize acıyıp bizi bağışlamazsan, gerçekten hüsrâna uğrayanlardan olacağız.” (el-A'râf 7/23) ve **Rabbenâ âtinâ fi'd-dünyâ haseneten ve fi'l-âhireti haseneten ve kınâ 'azâbe'n-nâr (ve edhulne'l-cennete ma'a'l-ibrâr ilâveli)** : “Yâ Rabbi! Bize dünyada da güzellik ver, âhirette de güzellik ver; bizi Ateş azabından koru (ve iyilerle beraber bizleri de cennete sok).” (el-Bakara 2/201) âyetlerinin (Desmond Stewart, *Mecca*, New York, ts., s. 81’deki fotoğraf) yanı sıra, **Ve kul câe'l-hakk ve zehaka'l-bâtıl inne'l-bâtile kâne zehûkâ / ve nünezzilü mine'l-Kur'ân mâ hüve şifâün ve rahmetün li'l-mü'minîne ve lâ yezidü'z-zâlimîne illâ hasârâ** (el-İsrâ 17/81-82; Bâselâme, *Târîhu'l-Kâ'beti'l-Mu'azzama*, s. 296’daki fotoğraf; bu örtü 1352’de dokunmuş) ve -iki adet- ve **men dehalehû kâne âminâ** (Âl-i İmrân 3/97; İstanbul Sünbül Sinan camii: sağ sütündeki Kâbe örtüsü resmi) âyetlerinin yazılı olduğu örtüler de mevcuttur.

⁶³ Bunun yerine, yine **İhlâs sûresinin** yazılı olduğu örtüler de vardır (İbrahim Rif’at Paşa, *Mir’âtü'l-Haremeyn*, III, 263’teki 103 nolu fotoğraf; Bâselâme, *Târîhu'l-Kâ'beti'l-Mu'azzama*, s. 296).

⁶⁴ -Sünbül Sinan Camii’nde sağ sütunda asılı duran resme göre- bu iki dâirenin ortasında 4 satır hâlinde **Rabbenâ zalemnâ enfüsenâ ve in lem tağfir lenâ ve terhamnâ le-nekûnenne mine'l-hâsirîn** (el-A'râf 7/23) **Rabbenâ lâ tuziğ kulûbenâ ba'de iz... el-vehhâb** : “Ey Rabbimiz! Mutlaka gerçekleşecek bir gün için Sen insanları kesinlikle bir araya getireceksin, zira şüphesiz, Allah sözünden caymaz.” (Âl-i İmrân 3/9); bu resme göre dâirelerin hemen üzerinde **min 'ilmihîden** sonuna kadar **Âyete'l-kürsî** (baş tarafı ise, nisbeten büyüğe **Le-kad sadakallâhunun** üzerinde) yazılıdır.

Kul yâ ‘ibâdiyellezîne esrafû...⁶⁵ (ez-Zümer 39/53), / onun altında **Besmele**, **Kureyş sûresi** (Kureyş 106/1-4) / bunun altına ise **Lâ ilâhe illâllâhü’l-melikü’l-hakku’l-mübîn Muhammedün rasûlullâhi sâdiku’l-va’di’l-emîn** ibâresi işlenmiştir.

1.1.3.2. Kâbe Örtüsünün Diğer Kısımları

Bu örtü de günümüzdeki şeklini alıncaya kadar çeşitli aşamalar geçirmiş olup genel zemin ve kuşaklar (nitâk) olarak iki bölümde incelenebilir:

(i) Örtünün Zemini –Genel Olarak-

Topkapı Saray Müzesi’ndeki 13/1659 envanter numaralı XVI. yüzyıla âit örtüde,⁶⁶ ilk zikzak şeritte **ism-i Celâl**, **ism-i Nebî**, 2. şeritte **Mâ kâne Muhammedün...**⁶⁷ (el-Ahzâb 33/40), 3. şeritte **Hüvellezî ersele Rasûlehû...** (es-Saff 61/9) ve daha celî olarak **Kelime-i Tevhîd** yazılıdır; ancak bu sürekli aynı sıra hâlinde devam etmez.

Topkapı Sarayı Müzesi 24/273 envanter numaralı 1191/1777 tarihli Kâbe örtüsünün ilk parçası⁶⁸ üzerindeki ilk zikzak şeritte **ism-i Celâl**, **ism-i Nebî**, **Allâhu Rabbî**, 2. şeritte **Kad nerâ tekallübe vechik... el-harâm** (el-Bakara 2/144), 3. şeritte **Kelime-i Tevhîd**, 4. şeritte ise **radiyallâhu ‘an Ebî Bekr ve ‘Ömer ve ‘Osmân ve ‘Alî ve ‘ani’s-sahâbe ecma’in** : “Allah Ebu Bekr, Ömer, Osman, Ali ve bütün ashâb-ı kirâmdan razı olsun.” ibâresi; Topkapı Sarayı Müzesi 24/273 envanter numaralı Kâbe örtüsünün ikinci parçası⁶⁹ üzerindeki ilk zikzak şeritte **İnnallâhe ve melâiketehû yusallüne ale’n-Nebiy...**⁷⁰ (el-Ahzâb

⁶⁵ Bunun yerine, **Rabbî’c’alní mukîme’s-salâti ve min zürriyyeti Rabbenâ ve tekabbel du’â’ Rabbena’ğfir lî ve li-vâlideyye ve li’l-mü’minîne yevme yekümü’l-hisâb** : “Yâ Rab! Beni ve soyumdan gelecekleri namaz kıl[arak seninle bağlantısını sağlam tut]an kimseler eyle. Ey Rabbimiz! (Bu) duamı (da) kabul buyur. Ey Rabbimiz! Hesapların görüleceği gün beni, ana-babamı ve bütün müminleri bağışla.” (İbrâhîm 14/40-41; Sünbül Sinan Camii: sağ sütundaki Kâbe örtüsü resmi) ve İhlâs sûresinin yazılı olduğu örtüler de vardır (İbrahim Rif’at Paşa, *Mir’âtü’l-Haremeyn*, III, 263; Hüseyin Abdullah Bâselâme, *Târîhu imâratil-Mescidi’l-Harâm bi-me’htevâ min Makâm-i İbrâhîm ve bi’ri Zemzem ve’l-münber ve ğayri zâlik*, Cidde 1980, s. 296’daki fotoğraf). Böylece sûre, 2’si dâirevî, 1’i dikey olmak üzere 3 kez yazılmış olmaktadır.

Bu âyetlerin yerinde örtünün kimin emriyle dokunduğunu gösteren örtüler de mevcuttur (Meselâ: **Emere bi-‘ameli hâzihi’l-bürdeti’ş-şerîfe hazret-i mevlânâ es-Sultân Mehmed Hân el-Hâmis bin es-Sultân Abdülmecid Hân...** ibâresinin yazılı olduğu bir örtü için bk. İbrahim Rif’at Paşa, *Mir’âtü’l-Haremeyn*, 116. fotoğraf).

⁶⁶ Hülya Tezcan, *Estârü’l-Kâ’beti’l-müşerrefe*, s. 71.

⁶⁷ “Muhammed erkeklerinizden hiçbirinin öz babası değildir; Allah’ın elçisidir ve son peygamberdir. Allah, her şey hakkında mutlak bir bilgiye sahiptir.”

⁶⁸ Hülya Tezcan, *Estârü’l-Kâ’beti’l-müşerrefe*, s. 79.

⁶⁹ a.g.e., s. 79-80.

⁷⁰ “Şüphemiz olmasın ki Allah ve melekleri Peygambere müstesnâ bir değer atfetmekte; onun üzerine titremektedir. Ey iman edenler! Siz de ona böyle müstesnâ bir değer atfedip üzerine titreyin; en ufak bir şüphe ve olumsuzluğu bile ona yakıştırmayın.”

33/56), ikincide **Allâhü ve lâ sivâh**, üçüncüde **Küllü şey'in hâlikün illâ vecheh...**⁷¹ (el-Kasas 28/88), dördüncüde **Allâhümme salli 'alâ eşrafi'l-enbiyâi ve'l-mürselîn** : “Allahım! Nebî ve resullerin en şerefisine salât eyle (ayrı bir özen göster).”, beşincide **İhlâs sûresi**, 6.da **Kelime-i Tevhîd**,

Topkapı Sarayı Müzesi 24/298 envanter numaralı XII/XVIII. yüzyıla âit –üç ayrı parçadan oluşturulmuş- Kâbe örtüsünün⁷² üst kısmındaki ilk zikzak şeritte **ism-i Celâl, ism-i Nebî**, 2. şeritte **Kevser sûresi**⁷³ (108/1-3), 3.de **Kelime-i Tevhîd**, 4.de **İhlâs sûresi**; aynı örtüye bir başka örtüden monte edildiği anlaşılan⁷⁴ kısımdaki zikzak şeritlerin ilkinde yine **ism-i Celâl, ism-i Nebî**, 2.sinde **Mâ kâne Muhammedün...** (el-Ahzâb 33/40), 3.sünde **Kelime-i Tevhîd**, 4.sünde **Hüvellezî ersele...** (es-Saff 61/9), bu iki örtünün üzerine monte edildiği zeminin üst kısmında ise yatay ve celî 4 adet **Kelime-i Tevhîd**,

Topkapı Sarayı Müzesi 24/446 envanter numaralı 1208/1793-94 tarihli Kâbe örtüsü⁷⁵ üzerindeki zikzak şeritlerin ilkinde **ism-i Celâl, ism-i Nebî, Hu, Allâhu Rabbî**, 2.sinde **Kad nerâ... şatra'l-mescidi'l-harâm** (el-Bakara 2/144), 3.sünde **Kelime-i Tevhîd**, 4.sünde **Radıyallâhu 'an Ebî Bekr ve 'Ömer ve 'Osmân ve 'Alî ve 'ani's-sahâbe ecma'in**;

Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'ndeki 572 envanter numaralı bir Kâbe örtüsünün zemîninde ise, büyük zikzak şeritte **Kelime-i Tevhîd**, ara şeritlerde **İhlâs sûresi, Küllü şey'in hâlikün illâ vecheh** (el-Kasas 28/88) ve **İnnallâhe ve melâiketehû yusallûne ale'n-NEBİYY...** (el-Ahzâb 33/56) âyetleri görülmektedir.

Şu anki örtüde, Kâbe'nin beher cephesinde yaklaşık 13x24 adet dikdörtgen olup iyice yaklaşıldığında, her birinde zikzak şeritler hâlinde **yâ Hannân yâ Mennân / Lâ ilâhe illâllah Muhammedün rasûlullâh / Sübhânallâhi ve bi-hamdihî sübhânallâhi'l-azîm / yâ Allah** ibâreleri bulunduğu görülmektedir.

Öte yandan, yukarıda da belirtildiği gibi Kâbe yeni örtülerle örtülürken, eskileri geri getirilmekte idi; ancak depoya hapsedilmemekte, çeşitli şekillerde yeniden değerlendirilmekte (meselâ: bereketinden istifâde etmek için takke, kaftan, cüz kesesi... yapılmakta, padişah, sultan vb.lerinin sandukaları üzerine örtülmekte) idi.⁷⁶ Bu eşyâlardan bazılarında aşağıdaki âyetlere rastlanmaktadır:

⁷¹ “O'nun zâtından başka her şey helâk olacak. Mutlak hâkimiyet kayıtsız-şartsız O'nundur ve eninde sonunda O'na döndürüleceksiniz.”

⁷² *a.g.e.*, s. 79-80.

⁷³ “Mâdem ki biz verdik sana bunca şeyi; sen de sadece Rabbine yakar, O'na sun kurbanımı. (Ve bil ki) asıl güdük sana kin besleyendir.”

⁷⁴ *a.g.e.*, s. 82'deki fotoğraf.

⁷⁵ *a.g.e.*, s. 83.

⁷⁶ Selin İpek, “Kâbe Örtülerinin İkinci Kullanımları”, s. 22 vd.; bk. dipnot 41.

Topkapı Saray Müzesi'ndeki 13/1657 envanter numaralı kaftan ve 24/2079 envanter numaralı külah üzerindeki zikzak şeritlerde **Kelime-i Tevhîd** ve **ism-i Celâl, ism-i Nebî**,⁷⁷

Topkapı Sarayı Müzesi 13/1658 envanter numaralı gömlek⁷⁸ üzerindeki zikzak şeritlerde **Kelime-i Tevhîd** ve 61/9; Topkapı Sarayı Müzesi 24/648 envanter numaralı cüz kesesi⁷⁹ üzerindeki zikzak şeritlerde **Kelime-i Tevhîd** ve **İhlâs sûresi**;

Topkapı Sarayı Müzesi 24/404 envanter numaralı sanduka örtüsü üzerindeki zikzak şeritlerden ikinci ve geniş olanında **Küllü men aleyhâ fân ve yebkâ vechu rabbike zü'l-celâli ve'l-ikrâm**⁸⁰ (er-Rahmân 55/26-27);⁸¹

Topkapı Sarayı Müzesi 24/401 envanter numaralı yeşil zemin krem rengi ipekle yazılmış sanduka örtüsü üzerindeki dar zikzak şeritte **İnnallâhe ve melâiketehû yusallûne ale'n-Nebiy...**(el-Ahzâb 33/56) ve **Mâ kâne Muhammedün ebâ ahadin min ricâliküm ve lâkin rasûlallâhi ve hâteme'n-nebiyyîn** (el-Ahzâb 33/40);

Topkapı Sarayı Müzesi 13/1637 envanter numaralı dikdörtgen şeklinde kesilmiş levhanın üzerinde **Kelime-i Tevhîdi** çevreleyen üstteki dar şeritte **İnnallâhe ve melâiketehû yusallûne ale'n-Nebiy...** (el-Ahzâb 33/56); **ism-i celâl ve ism-i nebînin** altındaki dar şeritte ise, **Mâ kâne Muhammedün...** ve **hâteme'n-nebiyyîn** (el-Ahzâb 33/40) âyetleri.⁸²

Sultan Abdülaziz devrine âit kırmızı zeminli bir Kâbe örtüsünde, nispeten küçükçe **Kad nerâ... fe-veli vecheke şatra'l-Mescidi'l-Harâm** (el-Bakara 2/144) yazılıdır.⁸³

(ii) Cephe Yazıları

(a) Tarihî Süreç

Kâbe örtüsündeki âyetler, tıpkı kapı örtüsündekiler gibi, farklı devirlerde farklılık arz etmektedir.⁸⁴ Yalnız, Vehhabîler'in Mekke'de hâkimiyeti ele geçirdiği

⁷⁷ Hülya Tezcan, *Estârü'l-Kâ'beti'l-müşerrefe*, s. 72.

⁷⁸ *a.g.e.*, s. 74-75.

⁷⁹ *a.g.e.*, s. 76-77; Selin İpek, "Kâbe Örtülerinin İkinci Kullanımları", s. 26'da en alttaki fotoğraf.

⁸⁰ "Her şey yok olup gidecektir yeryüzündeki. Senin -bunca haşmetine rağmen kullarına değer veren- Rabbinin zâtı ise bâkî."

⁸¹ *a.g.e.*, s. 25.

⁸² Selin İpek, "Kâbe Örtülerinin İkinci Kullanımları", s. 26 (Yazarın el-Ahzâb 33/40'tan önce verdiği el-Feth 48/28. âyet levhaya âit fotoğrafta görülmüyor. Muhtemelen, bu ibârede geçen **rasûlullâh** ibâresi 48/28'deki **Muhammedün rasûlullâh** ile karıştırılmış. bk. s. 26'da en üstteki fotoğraf).

⁸³ Bâselâme, *Târihu'l-Kâ'beti'l-Mu'azzama*, s. 263 ve *Türk Dünyası Kültür Atlası*, II, 29'daki fotoğraflar.

⁸⁴ Örnek olarak bk. Bâselâme, *Târihu'l-Kâ'beti'l-Mu'azzama*, s. 282 vd. ile s. 295-97.

yaklaşık yetmiş yıl zarfında, Kâbe'yi, hiçbir şey yazdırmadıkları siyah bir ipek örtü ile örttükleri kaydedilmektedir.⁸⁵

Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki Kâbe örtülerini esas alarak genel tarihî sürece bakılacak olursa Kâbe örtü kuşakları için aşağıdaki tablo ortaya çıkacaktır:

Kanuni'ye âit 950/1543-44 tarihli ve Topkapı Sarayı Müzesi 13/1630 ve 13/1631 envanter numaralı aynı kuşağa âit iki parçada, ortadaki celî yazının altında ve üstünde ikişer satır olup, yazıya yakın kısımlarda –daha küçük- **Felenüvelliyenneke... vüçûheküm şatrah** (el-Bakara 2/144) âyeti, kenarlarda ise –bundan daha büyük- **Besmeleli İhlâs sûresi** yazılıdır. Celî yazı ise, sultanın özelliklerini konu alan bir yazıdır ve 1. parçanın sağlam kalabilen kısmında **Muhyî'l-'adli fi'l-âlemîne kâffe...** : “Bütün cihanda adâletin yaşatıcısı” ibâresi; 2. parçanın sağlam kalabilen kısmında ise, **Hâkimü'l-berrayni ve'l-bahrayn hâdimü'l-haremeyni's-şerîfeyn** : “İki karanın ve iki denizin hâkimi, iki Harem-i Şerif'in hizmetkârı” ibâresi seçilmektedir.⁸⁶

II. Selim'e âit 974-982/1566/1574 tarihli ve Topkapı Sarayı Müzesi 13/1632, 13/1649 envanter numaralı kuşağın ilk parçasında celî yazı **İnne evvele beytin vudî'a li'n-nâs lellezî bi-Bekkete... ğaniyyün 'ani'l-âlemîn** (Âl-i İmrân 3/96-97), üstündeki ve altındaki ikişer satırda ise kesintisiz **Besmeleli İhlâs sûresi** yazılıdır.⁸⁷

X/XVI. yüzyıla âit Topkapı Sarayı Müzesi 13/1639 envanter numaralı kuşakta, ortadaki celî yazı **Âl-i İmrân 3/96-97**; altındaki ve üstündeki ikişer satır ise **Besmeleli İhlâs sûresidir**; tek fark, bu celî kuşağın başındaki dâirevî biçimde **Kul küllün ya'melü 'alâ şâkiletih...**⁸⁸ (el-İsrâ 17/84) âyetidir.⁸⁹

XI/XVII. yüzyıla âit Topkapı Sarayı Müzesi 13/1646 envanter numaralı kuşakta alt ve üst ikişer satır **Besmeleli İhlâs sûresi** olmakla birlikte orta celî yazıda sadece **es-sâlihîn** kelimesinin olduğu kısım sağlam kalabilmiştir.⁹⁰ Ancak bunun başındaki belli belirsiz **mine** bakılarak **Ve yüsâri'üne fi'l-hayrâti ve ülâike mine's-sâlihîn**⁹¹ (Âl-i İmrân 3/114) olduğu söylenebilir.

Sultan II. Mustafa'ya âit 1106-1115/1693-1703 tarihli Topkapı Sarayı Müzesi 24/36 envanter numaralı tek satırlık kuşakta yazının başında dâirevî biçimde

⁸⁵ *a.g.e.*, s. 284.

⁸⁶ Hülya Tezcan, *Estârü'l-Kâ'beti'l-müşerrefe*, s. 87.

⁸⁷ *a.g.e.*, s. 89.

⁸⁸ “De ki: Herkes kendi seciyesine (ve dininin değer yargılarına) göre hareket eder; kimin daha doğru yolda olduğunu ise Rabbiniz daha iyi bilir.”

⁸⁹ *a.g.e.*, s. 91.

⁹⁰ *a.g.e.*, s. 93.

⁹¹ “... hayır ve hasenâtta yarışrlar ki böyleleri de (dünya-âhiret nîmetlerine lâyık) sâlihlerdendir.”

Kul küllün ya'melü 'alâ şâkiletihi... (el-İsrâ 17/84) âyeti, celî yazıda ise **Besmele, Ve iz yerfa'u ... rasûlen minhüm**⁹² (el-Bakara 2/127-129) âyeti yazılıdır.⁹³

XII/XVIII. yüzyıla âit Topkapı Sarayı Müzesi 24/75 envanter numaralı tek satırlık kuşakta, yazının başında dâirevî biçimde **Kul küllün ya'melü 'alâ şâkiletihi...** (el-İsrâ 17/84) âyeti, celî yazıda ise **Besmele, Ve iz bevve'nâ li-İbrâhîme mekâne'l-beyt ve tahhir beytiye li't-tâifin** (el-Hac 22/26) kısmı görünmektedir;⁹⁴ ancak devamındaki birkaç âyetle birlikte yazılı olması kuvvetle muhtemeldir.

XIII/XIX. yüzyıla âit Topkapı Sarayı Müzesi 24/37 envanter numaralı tek satırlık kuşakta, celî yazıda **Ve iz yerfa'u... et-tevvâbü'r-rahîm** (el-Bakara 2/127-128) âyetleri, sonrasında ise dâirevî biçimde **İhlâs sûresi** yazılıdır.⁹⁵ Ancak bu kuşaklar kayıt altına alınabilmiş kısımları olup, Kâbe'nin çevresini kuşatan başka parçaları olduğu da unutulmamalıdır. Nitekim XIII/XIX. yüzyıla âit 24/40 ve 24/42 envanter numaralı kuşağın ilk parçasında, başında **Besmele** olmaksızın **Ve iz yerfa'u... et-tevvâbü'r-rahîm** (el-Bakara 2/127-128); ikincisinde ise, yine başında **Besmele** olmaksızın **Li-yeşhedû menâfi'a le-hüm... bi'l-beyti'l-'atîk** (el-Hac 22/28-29) âyetleri yazılıdır. İkinci âyet, yukarıda zikredilen **Ve iz bevve'nâ li-İbrâhîme...** (el-Hac 22/26) âyetinin devamı olduğuna göre, kuşağın Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunmayan diğer parçalarında hem bu âyet, hem de devamındaki **Ve ezzin fi'n-nâsi bi'l-hacc...** âyeti yazılı demektir. Sultan Abdülmecid'e âit 1277/1860-61 tarihli kuşağın ilk iki parçasında **el-Hac sûresi** nin 26-29. âyetlerinin (diğer iki parçasında atalarıyla birlikte Sultanın isimlerinin) yazılı olduğu görülmektedir.⁹⁶

Aynı yüzyıla âit Topkapı Sarayı Müzesi 24/38 ve 24/30 envanter numaralı iki kuşak parçasında, baştaki dâirede **İhlâs sûresi** celî kuşakta **Ve iz bevve'nâ li-İbrâhîme...** (el-Hac 22/26) aradaki dâirede **Kul küllün ya'melü...** (el-İsrâ 17/84) ve **Li-yeşhedû menâfi'a le-hüm...** (el-Hac 22/28) âyetlerinin yazılı olduğu görülmektedir (ancak, yazı istifine bakılırsa, ikinci âyetin yazılı olduğu 24/30 envanter numaralı parçanın bir başka kuşağa âit gözükmektedir).⁹⁷

⁹² “Hani, İbrahim, İsmail ile birlikte evin temellerini yükseltirken şöyle dua ediyorlardı: Rabbimiz! Bizden kabul buyur. Asıl işiten, asıl bilen sensin. Rabbimiz! İkimizin de kayıtsız-şartsız teslimiyet gösterebilmemizi sağladığın gibi, zürriyetimizden de sana kayıtsız şartsız teslimiyet gösteren bir ümmet yarat. Başta (hacdakiler olmak üzere) ibadet usullerimizi bize göster, bizi bağışla. Bütün tevbeleri kabul eden mutlak merhamet sahibi sensin. Rabbimiz! Onların içinde kendilerinden bir elçi görevlendir.”

⁹³ a.g.e., s. 94.

⁹⁴ a.g.e., s. 95.

⁹⁵ a.g.e., s. 97.

⁹⁶ a.g.e., s. 105-106.

⁹⁷ a.g.e., s. 99.

Sultan Abdülmecid'e âit 1256/1840-41 tarihli kuşağın Topkapı Sarayı Müzesi 24/1-4 envanter numaralı dört parçası da mevcut olup ilk parçada **Besmele, Kul sadakallâh... ve men dehalehû kâne âminâ**⁹⁸ (Âl-i İmrân 3/95-97); ikinci de **Ve lillâhi 'ale'n-nâsi hiccü'l-beyt...** (Âl-i İmrân 3/97-98); 3. ve 4. de ise örtüyü gönderen Sultan Abdülmecid ve atalarının isimleri yer almakta;⁹⁹ ara dâirelerde ise **İhlâs** ve **Kul küllün...** (el-İsrâ 17/84) âyetleri bulunmaktadır.

Aynı âyet, sûre ve yazılar, yine Sultan Abdülmecid'e âit 1269/1852-53 tarihli kuşakla¹⁰⁰ Sultan II. Abdülhamid'e âit 1307/1889-90 tarihli kuşakta¹⁰¹ da yazılıdır.

(b) Günümüz Kâbe Örtü Kuşakları

Şu anki Kâbe örtüsünün 4 cephesinde -üstte 4 parçalı, altta da iki parçalı olmak üzere- 2 adet kuşak yazısı mevcuttur; (yalnız kapı yönünde alttaki kuşak tek parçalı olup burada âyet değil, örtünün nerede ve kimin emriyle dokunduğunu bildiren **Suni'at hâzihi's-sitâre bi-Mekketel-Mükerreme...** ibâresi bulunmaktadır). Üst kuşak kesintisiz devam ederken, alt kuşak satırı tam doldurmaktadır ve oldukça aralıktır. Bu alt kuşağın, yine tam ortada olmakla beraber tek parçalı olduğu örtüler de vardır; dolayısıyla, aşağıda vereceğimiz âyetlerin bu tip örtülerde yazılı olamayacağı açıktır.¹⁰²

2003 Ağustos'u itibarı ile Kâbe'de tavafin başlama yönüne doğru 4 cephede sırasıyla şu âyet-i kerîmelerin yazılı olduğu kuşaklar çevrelemektedir:

1. Kapının Bulunduğu Kuzeydoğu Cephesi

Üstteki 4 parçada Besmele, **Ve iz ca'alne'l-Beyte mesâbeten li'n-nâsi ve emnâ ve'ttahizû min makâmi İbrâhîme musallâ / ve 'ahidnâ ilâ İbrâhîme...** (el-Bakara 2/125) / **ve iz yerfa'u İbrâhîmü'l-kavâ'ide mine'l-beyt...** (el-Bakara 2/127) / **Rabbenâ ve'c'alnâ müslimeyni...** (el-Bakara 2/128) âyetleri; alt kuşakta örtünün kimin emriyle dokunduğunu gösteren bir ibâre mevcuttur.

2. Kuzeybatı cephesi / Hatım tarafı

Üstteki 4 parçada Besmele, **el-haccü eşhurun ma'lûmât... / ve mâ tef'alû min hayrin ya'lemhullâh... / Leyse 'aleyküm cünâh... / fe-izâ efadtüm min 'Arafât... ke-mâ hedâküm**¹⁰³ (el-Bakara 2/197-98) âyetleri; alt kuşakta, sağda

⁹⁸ "Rahmân, Rahim Allah'ın adıyla. De ki: (Ey kitap sahipleri!) Doğruyu (siz değil) Allah söylemektedir; o halde siz de samimi bir muvahhid olan İbrahim'in dinine uyun! -Ki putperestlerden de hiç olmamıştır.-"

⁹⁹ *a.g.e.*, s. 101-102.

¹⁰⁰ *a.g.e.*, s. 103-104.

¹⁰¹ *a.g.e.*, s. 107-108.

¹⁰² Meselâ: Desmond Stewart, *Mecca*, s. 29'daki fotoğraf.

¹⁰³ "Haccın yapılacağı aylar bellidir. Bu (Şevval, Zilka'de ve Zilhicce) aylar(ın)da haccı kendisine

Nebbi' 'ibâdî ennî ene'l-Ğafûru'r-Rahîm (el-Hicr 15/49); solda **Ve izâ seeleke 'ibâdî 'annî fe-innî karîb** (el-Bakara 2/186) âyetleri yazılıdır.

3. Güney Cephesi / Hatîm'in Sağı

Üstteki 4 parçada Besmele, **Ve iz bevve'nâ li-İbrâhîm... / ve ezzin fi'n-nâsi bi'l-hacc... / li-yeşhedû menâfi'a le-hüm... fe-külû minhâ / ve at'imu'l-bâise'l-fakîr...** (el-Hac 22/26-29) âyetleri; alt kuşakta: (sağda) **Ve beşşiri'l-mü'minîne...**¹⁰⁴ (el-Ahzâb 33/47) / (solda) **Men ya'mel sûen...**¹⁰⁵ (en-Nisâ 4/110) âyetleri bulunmaktadır.

4. Güneydoğu Cephesi / Hacer-i Esved'in Solu

Üstteki 4 parçada **Besmele, Kul sadakallâh fe'ttebi'û millete İbrâhîme hanîfâ... / inne evvele beyt... / fi-hi âyâtün beyyinât...ve men dehalehû kâne âminâ / ve lillâhi 'ale'n-nâsi hiccü'l-beyt...**¹⁰⁶ (Âl-i İmrân 3/96-97)¹⁰⁷ âyetleri; alt kuşakta, sağda **Ve men yu'azzım şe'airallâhi fe-innehâ min takve'l-kulûb**¹⁰⁸ (el-Hac 22/32), solda **Ve innî le-ğaffârun li-men...'amile sâlihan sümme'htedâ**¹⁰⁹ (Tâhâ 20/82) âyetleri yer almaktadır.

gerekli kılanın, hac esnasında cinsel içerikli söz ve davranışlarda bulunmaması, günah işlememesi ve münakaşa etmemesi gerekir. Allah, yapacağınız bütün hayırları görecektir; kendinize de azık hazırlayın, ama emin olun ki azığın en hayırlısı Allah bilincidir. Siz ey akıl ve gönül birliğini sağlamış olanlar! Bana karşı dikkatli hareket etmeye bakın!.. Hacda iken (ticarî faaliyetlerde bulunarak) Allah'ın lütfunu aramanızda herhangi bir sakınca yoktur. Arafat'tan akın akın dağıldığımızda, Meş'ar-ı Harâm civârında (yani Müzdelife'de, samimi birer muvahhid olarak) Allah'ı yâd edin; O size doğru yolu gösterdiği gibi siz de O'nu(n lütfunu, yücelik ve büyüklüğünü) yâd edin; biliyorsunuz, daha önce açık bir dalâlet içerisinde idiniz.”

¹⁰⁴ “Allah tarafından gelecek büyük bir ihsânın kendilerini beklediğini müminlere müjdele.”

¹⁰⁵ “Ancak bir fenalık işleyip yahut kendi aleyhine hareket edip daha sonra, bağışlanmak için Allah'a dua eden, Allah'ı bağışlayıcı ve merhametli bulacaktır.”

¹⁰⁶ İbrahim Rif'at Paşa, *Mir'âtü'l-Haremeyn*, III, 278'deki 110 nolu fotoğrafta, buradan itibâren Kul yâ ehle'l-kitâbi li-me tekfurüne bi-âyâtillâh vallâhu şehîdün 'alâ mâ ta'melûn : “De ki: Ey kitap sahipleri! Allah yaptıklarınıza şahitken, Allah'ın âyetlerini niçin inkâr ediyorsunuz?!” (Âl-i İmrân 3/98) ibâresinin de bulunduğu görülüyor. –Her cephenin alt kuşağındakiler ile bu sonuncuyu istisnâ edersek- Paşa'nın (110 ve 112. fotoğraflarda) verdiği âyetlerle bizim 2003 Ağustos'unda tespit ettiğimiz, yani, şu anki âyetlerle tam bir uyum içindedir. Ancak resmini verdiği örtüde sümme'lyakdû, ve'lyûfû ve ve'lyettavvefû cümlelerinin emr-i gâib olduğu dikkatten kaçarak -'lâm'dan önce- 'elif'li yazılmış olduğu gözden kaçmıyor.

¹⁰⁷ “(Kibleyi Kâbe'ye çevirdik çünkü bu) insanlar için ilk inşâ edilen ev, elbette Mekke'deki: bereketli ve herkesin hidâyet sebebi olan evdir. Hani Allah'ın apaçık âyetlerinin ve İbrahim'in makâmının bulunduğu; içine giren herkesin emin olduğu yer... Burayı haccetmek, Allah'ın, insanlar üzerindeki, yani oraya gitmeye gücü yetenler üzerindeki hakkıdır. Her kim bunu inkâr ederse emin olsun ki Allah'ın, hiç kimsenin hiçbir şeyine ihtiyacı yoktur!”

¹⁰⁸ “İşte böyle. Artık her kim Allah'ın (Safâ-Merve, kurbanlık vb.) simgelerine hürmet ederse, bilmelidir ki bunların gerçek değeri, kalpteki Allah bilinci sâyesindedir.”

¹⁰⁹ “Bununla beraber ben, tevbe eden, îman edip (dünyada ve âhirette) işe yarayacak şeyler yapan ve sonra da hidâyet üzere giden kimseleri hep bağışlamışım.”

Dört köşenin her birinde dâirevî biçimde **İhlâs sûresi**; dâirenin ortasında da **Besmele** yazılı iken, söz konusu yazıların aralarında ise **yâ Hayyü yâ Kayyûm / El-hamdü lillâhi Rabbi'l-âlemîn** (el-Fâtiha 1/1) / **yâ Rahmânü yâ Rahîm** ibâreleri işlenmiştir.

(c) Mahmel-i Şerif

Kâbe örtüsündeki âyetlerden diğer kısımlardaki âyetlere geçmeden, örtünün surre alaylarıyla kutsal topraklara taşındığı **mahmel-i şeriflere** işlenen âyetlere de temas etmek isteriz: Topkapı Sarayı Müzesi giyim-kuşam ve kumaş bölümü şefi Hülya Tezcan'ın tanıttığı dört mahmel-i şerifte şu âyet-i kerîmeler yazılıdır:¹¹⁰

İlk mahmelin tepe parçalarında el-Bakara 2/125, Âl-i İmrân 3/96-97, el-Hac 22/26, el-Feth 48/27; kuşağında **Âyete'l-kürsî**.

Bu mahmelin üst kısmında **Allah** ve **Muhammed** ibârelerinin üstünde **Ve yehdiyeke sırâtan müstakîmâ** (el-Feth 48/2) ifadesi dikkat çekmektedir. "**Ve (bu Hudeybiye fethiyle birlikte, Allah) seni dosdoğru bir yola iletmış oldu**" meâlindeki bu ifade, burada, "Allah yolunu açık etsin!" mânasında iktibas edilmiş olabilir ki binlerce km.lik sıkıntılı bir yolculuk için gayet uygun güzel bir temennidir.

İkinci mahmelin tepe parçalarında Yâsîn 36/1, el-Haşr 59/23-24, en-Nûr 24/34, es-Saff 61/6-7, el-Enbiyâ 21/107, el-Ahzâb 33/40, en-Nisâ 4/78, 165, Tâhâ 20/1-7 ve **Esmâ-i Hüsnâ**; kuşağında **Âyete'l-kürsî**; üçüncü mahmelin sadece tepe parçaları üzerinde el-Feth 48/1-4, **Kelime-i Tevhîd**, el-Ahzâb 33/33 ve 56 işlenmiş olup dördüncü mahmel yazısızdır.

Surre alaylarına özgü sancaklardan birinde ise, Âl-i İmrân 3/126, el-Ahzâb 33/40, et-Tevbe 9/33, es-Saff 61/13; bu sancağın konulduğu kılıfta da **İhlâs sûresi** ile el-Ahzâb 33/45-47. âyetler işlenmiştir.

1.2. MESCİD-İ HARÂM'IN KÂBE DIŞINDAKİ KISIMLARI

1.2.1. Kapılar

Kâbe, kurulduğu günden bu yana çok sayıda inşâ, tamir ve genişletme gördü. Sultan III. Murad'ın 984/1576 tarihli imar ve tevsî faâliyeti bunların en sağlam ve en uzun ömürlü olanıydı. Bu imar faâliyeti sonunda Kâbe'nin dört yönünde toplam yirmibeş kapı olmuştu (kapılar, adlarını, yakınında buldukları binâlardan ya da evi bulunan şahıslardan almış olup başka adlarla da anılabilirler).

¹¹⁰ Hülya Tezcan "Kutsal Topraklarda Sultanların Dînî ve Siyasî Gücünü Temsil Eden Örtüler", *Sanat ve İnanç Sempozyumu-II*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Türk Sanat Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi, s. 284-87.

Doğuda: Selâm, Kayıtbay, Cenâiz, Abbas ve Ali kapıları; güneyde: Bâzân/Karakol, Bağle, Safâ, Küçük Ecyâd, Mücâhidiyye, Şerif Aclân Medresesi, Ümmü Hânî; batıda: Hazûra, Bâbısağır/Küçükkapı, İbrâhim, Dâvudiyye ve Umre; kuzeyde ise, Amr b. Âs, Zimâmiyye, Acele, Kutbî, Süveyka, Mahkeme, Kütüphâne ve Duraybe kapıları.

Üzerinde âyet yazılı kapılar ve yazılı âyetler şunlardır:

Safâ kapısında **Besmele, İnne's-Safâ ve'l-Mervete min şe'âirillâh fe-men hacce / 'l-beyte evi'temera fe-lâ cünâha 'aleyh en yettavvefe bihimâ**¹¹¹ (el-Bakara 2/158) / **Ve sâri'û ilâ... ve'l-kâzımîne / 'l-ğayza ve'l-âfîne 'ani'n-nâs...**¹¹² (Âl-i İmrân 3/133-35) âyetleri yazılıdır. İbrahim Rif'at Paşa, **Ve sâri'û ilâ...** kısmının bu kapıda değil, Şerif 'Aclân Medresesi kapısında yazılı olduğunu belirtiyor¹¹³ ise de, bunları Safâ kapısında bizzat gördük. Bunların birincisi ve beşincisi nisbeten eski hâlini korurken, ortadaki üç tanesi yeni elden geçirilmiş; mermer kabartma hâlinde idi ve kabarık kısımlara herhangi bir yaldızlama yapılmadığı için yazılar zar zor okunuyordu.

Ziyâde kapısında¹¹⁴ **Vallâhu yed'û ilâ...**¹¹⁵ (Yûnus 10/25), **Lillezîne ahsenü'l-hüsnâ ve ziyâde...**¹¹⁶ (Yûnus 10/26), ve **kâle sübhânehû: Ve ahsâ külle şey'in 'adedâ**¹¹⁷ (el-Cin 72/28), **Ve enne'l-mesâcide lillâh fe-lâ ted'û ma'allah ahadâ**¹¹⁸ (el-Cin 72/18) âyetleri; Makâm-ı İbrâhim'in arkasına düşen Benî Şeybe kapısında ise¹¹⁹ **Udhulûhâ bi-selâmin âminîn** (el-Hicr 15/46) / **Ve**

¹¹¹ "Safâ ve Merve, şüphesiz (Câhiliye çağında da kutsal bilinip tavaf edilirdi; ama bunlar gerçekten) Allah'ın simgelerindedir. Dolayısıyla, Ev'i hacceden veya sadece umre yapan biri açısından bu ikisini tavaf etmekte bir sakınca yoktur. Her kim kendiliğinden bir iyilik yaparsa mükâfatını görür, çünkü Allah hiçbir iyiliği karşılıksız bırakmayan mutlak bilgi sahibi biridir."

¹¹² "Rabbimizin mağfiretine ve genişliği gökleri ve yer kadar olan cennete koşun ki orası, şu müttakiler için hazırlanmıştır: hem bolluk hem de darlık zamanlarında (kamu yararına) harcamayanlar, öfkelerini yutanlar ve insanların kusurlarını affedenler... -ki Allah, böyle güzel davrananları sever-. Ayrıca, yüz kızartıcı herhangi bir suç işlediklerinde veya kendi aleyhlerine hareket ettiklerinde Allah'ı hatırlayarak günahlarının bağışlanması için dua edenler. -Zaten Allah'ın dışında kim günahları affedebilir ki?- Ayrıca işledikleri günahta bile ısrar etmeyenler."

¹¹³ İbrahim Rif'at Paşa, *Mir'âtü'l-Haremeyn*, I, 232.

¹¹⁴ Bâselâme, *Târîhu imâratı'l-Mescidi'l-Harâm*, s. 132.

¹¹⁵ "Allah, esenlik yurduna herkesi çağırır; ancak oraya, (adâlet ve rahmet sıfatları ile) kendi dilediklerini iletir."

¹¹⁶ "Yaptıklarını en güzel bir şekilde yapanları daha güzeli beklemektedir; hem de fazlasıyla... Yüzlerine de zillet ve hakaret tozu bulaşmaz. Böyleleri, içinde kalıcı olmak üzere cennetlidir."

¹¹⁷ "O her şeyi teker teker saymaktadır."

¹¹⁸ "Secde organları sadece Allah'a âittir; o halde Allah'la beraber bir başkasına kulluk etmeyin!"

¹¹⁹ İbrahim Rif'at Paşa, *Mir'âtü'l-Haremeyn*, I, 229; Bâselâme, *Târîhu imâratı'l-Mescidi'l-Harâm*, s. 223.

kul Rabbi edhlîni... (el-İsrâ 17/80) / **Selâmün ‘aleyküm tıbtüm...**¹²⁰ (ez-Zümer 39/73) âyetleri yazılı imiş.

Çerkes sultânı Ferec b. Berkuk'un 804/1401'de yenilettiği Hazûra kapısında¹²¹ **Yâ mübdiü yâ Mu'id / İnnellezî ferada ‘aleyke'l-Kur'âne le-râddüke ilâ me'âd**¹²² (el-Kasas 28/85) / **İnnemâ ya'muru mesâcidallâh... ve'l-yevmi'l-âhir** (et-Tevbe 9/18); Kansu Gavri'nin yenileterek üzerine bir kasır inşâ ettirdiği ve Kâbe kapılarının en büyüğü olan İbrahim kapısında¹²³ **Besmele**, ve **'alâllâhi fe-tevekkelû in küntüm mü'minîn**¹²⁴ (el-Mâide 5/23) âyeti yazılı imiş.

III. Murad'ın 984/1576'da yenilettiği Bâzân (pınarı) kapısında¹²⁵ **Besmele**, **'Aynen yeşrabü bi-hâ 'ibâdullâh...esîrâ**¹²⁶ (el-İnsân 76/6-8); Küçük Ecyâd kapısında¹²⁷ **Besmele**, **Ve vehebâ li-Dâvûde Süleymân... innî ahbebtü hubbe'l-hayri...**¹²⁸ (Sâd 38/30-32); Mücâhidîyye kapısında¹²⁹ **Faddalâllâhü'l-mücâhidîne bi-emvâlihîm ve enfüsihîm 'ale'l-kâ'idîne deraceh ve küllen va'adallâhü'l-husnâ ve faddalâllâhü'l-mücâhidîne 'ale'l-kâ'idîne ecran 'azîmâ**¹³⁰ (en-Nisâ 4/96); Şerif 'Aclân medresesi ya da Benî Temîm kapısında¹³¹ **Fe'nzur ilâ âsâri rahmetillâh...**¹³² (er-Rûm 30/50); Ümmü Hânî ya da Hamîdiye

¹²⁰ "Artık her tür belâdan uzaksınız! Gönlünüz hoş olsun! Buyurun girin, hiç çıkmamak üzere!"

¹²¹ İbrahim Rif'at Paşa, *Mir'âtü'l-Haremeyn*, I, 233; Bâselâme, *Târîhu imâratî'l-Mescidi'l-Harâm*, s. 126.

¹²² "Hiç şüphelen olmasın ki şu mesajı sana bildiren zat, o varılacak yere seni mutlaka döndürecek."

¹²³ İbrahim Rif'at Paşa, *Mir'âtü'l-Haremeyn*, I, 233; Bâselâme, *Târîhu imâratî'l-Mescidi'l-Harâm*, s. 127-28.

¹²⁴ "Ve yalnızca Allah'a güvenip dayanın; tabii müminseniz!"

¹²⁵ *a.g.e.*, s. 120.

¹²⁶ "Allah'ın gözde kulları o pınardan içmekte ve istedikleri kadar akıtmaktadır. Onlar ki adaklarını yerine getirirler, felâketi herkesi kaplayan bir gündün korkarlar ve kendileri de arzulamalarına rağmen, yiyecekleriyle, düşkün, yetim ve esirleri doyururlar."

Kapının önünde meşhur bir pınar bulunduğu için su ve pınar kelimeleri içeren bir âyet tercih edilmiş.

¹²⁷ *a.g.e.*, s. 123 (İbrahim Rif'at Paşa bu âyeti, Şerif Aclân kapısında veriyor. *Mir'âtü'l-Haremeyn*, I, 232).

¹²⁸ "Davud'a Süleyman'ı da ihsan ettik; ne güzel kuldu o! Sürekli bize yönelirdi. Hani akşam üzeri kendisine o muhteşem duruşlarıyla safkan atlar sunulmuştu da: iyice gözden kayboluncaya kadar onları seyredip: 'Bu servet, bana Rabbimi hatırlattığı için hoşuma gidiyor.' demişti" Süleyman kelimesi, Kanuni ile özdeşleştirilmiş ya da **hubbe'l-hayr** : "servet sevgisi" ile III. Murad'ın hayrat aşkı arasında bağlantı kurulmuş olabilir.

¹²⁹ Bâselâme, *Târîhu imâratî'l-Mescidi'l-Harâm*, s. 123.

¹³⁰ "Allah, malları ve canları ile savaşılanları çakılıp kalanlara, derece bakımından üstün kılmıştır. Gerçi Allah, 'en güzel'i her ikisine de vaadeyledi, ama savaşılanları oturanlar üzerine büyük bir mükâfatla üstün kılmıştır."

Yemen valisi/hükümdarı Melik Mücâhid'in medresesinin bulunması hasebiyle yazılmış olabilir.

¹³¹ Bâselâme, *Târîhu imâratî'l-Mescidi'l-Harâm*, s. 124.

¹³² "Bak şu Allah'ın rahmetinin sonuçlarına ki ölü toprağı nasıl canlandırıyor? Böyle bir varlık, elbette ölüleri de diriltecektir; O her şeye kâdirdir."

kapısında¹³³ **İnnâ fetahnâ le-ke fethan mübînâ...** ‘azîzâ (el-Feth 48/1-3); Umre kapısında¹³⁴ **Besmele, Ve etimmü'l-hacce ve'l-'umrete lillâh ... hattâ yeblüğa'l-hedyü mahilleh**¹³⁵ (el-Bakara 2/196); Acele kapısında¹³⁶ **Besmele, Ve kul rabbi edhılñî...** (el-İsrâ 17/80) âyetleri yazılı imiş.

1.2.2. Makâm-ı İbrâhim

Makâm-ı İbrâhim'in doğu cephesinde **Kâlellâhü teâlâ: Ve iz ca'alne'l-beyte mesâbeten... ve'ttahizü min makâm-i İbrâhîme musallâ ve 'ahidnâ ilâ İbrâhîme** (el-Bakara 2/125); güney cephesinde **Ve İsmâ'ile en tahhirâ beytiye... es-sücûd** (el-Bakara 2/125), **Ve iz kâle İbrahim Rabbi'c'al hâze'l-belede âminâ**¹³⁷ (İbrahim 14/35; ayrıca: el-Bakara 2/126) âyetleri; batı ve kuzey cephele-
rinde ise Makâm'ın yenilenmesini Kanunî Sultan Süleyman'ın emrettiğini bildiren bir yazı mevcut imiş.¹³⁸

Osmanlı padişahları Kâbe örtüsünü dokutma işini üstlendiklerinden beri Makâm-ı İbrahim'i de tıpkı Kâbe örtüsüne benzer siyah bir örtüyle örtmeye başlamışlardır. Bu örtü, Kâbe örtüsüyle birlikte her sene (bazan beş yılda bir) gönderilmiştir.¹³⁹ Makâm'ın içerisindeki ahşap sandukada korunan bu örtünün dört cephesinde şu âyetler yazılıdır:

Makâm'ın kapısından itibâren ilk satırda: **Besmele, Ve iz ca'alne'l-Beyt... ve'ttahizü min makâmi İbrâhîme musallâ...**(el-Bakara 2/125); ikinci satırda: **Besmele, Ve iz kâle İbrâhîmü Rabbi erinî keyfe tuhyi'l-mevtâ...**¹⁴⁰ (el-Bakara 2/260). **Sadakallâhü Rabbünâ ve hâlikunâ el-'azîzü'r-rahîm; üçüncü satırda: Besmele, İnne evvele beytin... (Âl-i İmrân 3/96) / Fî-hi âyâtün beyyinâtün... / ve lillâhi 'ale'n-nâsi... (Âl-i İmrân 3/97); dördüncü satırda ism-i Celâl, ism-i Nebî, çehar yâr-ı güzîn, Hasan ve Hüseyin; beşinci satırda: Besmele, Kul küllün**

Ölüp/yıkılıp gitmeye mahkûm bir binanın restore edilerek ihyâsı söz konusu edilmektedir.

İbrahim Rif'at Paşa, bu âyetin Bağle kapısında yazılı olduğunu belirtiyor. bk. *Mir'âtü'l-Haremeyn*, I, 231.

¹³³ *a.g.e.*, I, 233; Bâselâme, *Târîhu imâratı'l-Mescidi'l-Harâm*, s. 125.

¹³⁴ *a.g.e.*, s. 126.

¹³⁵ “Hacı ve umreyi sırf Allah için eksiksiz yerine getirin. Bir engelle karşılaşırsanız, sizi fazla zorlamayacak bir hediyelik kurban gönderin. Kurban yerine ulaşıncaya kadar da başınızı traş etmeyin.”

¹³⁶ *a.g.e.*, s. 130-31.

¹³⁷ “Hani İbrahim: ‘Yâ Rabbi! Bu kenti güvenli kıl’ demişti ya.”

¹³⁸ *a.g.e.*, s. 161.

¹³⁹ *a.g.e.*, s. 162-163.

¹⁴⁰ “Hani İbrahim: ‘Yâ Rabbi! Ölülerini nasıl dirilteceğini bana göster.’ diye niyaz ettiğinde, ‘Yoksa îman etmiyor musun?’ buyurmuştu da: ‘Tabii ki ediyorum, sırf kalbim mutmain olsun diye istiyorum.’ demişti. Buyurdu ki: ‘Öyle ise, dört kuş tut, bunları iyice kendine alıştır. Sonra her dağın başına bunlardan birer tane bırakıp daha sonra hepsini çağır, göreceksin ki koşu koşu sana gelecekler. Böylece, Allah’ın mutlak bir izzet ve hikmete sahip olduğunu öğrenmiş ol.’”

ya'melü... (el-İsrâ 17/84). **Besmele, Hüvellezî ersele Rasûlehû...** (el-Feth 48/28). Daha sonra da ecdâdî ile birlikte **padîşahın ismi** (es-Sultân Mehmed Hân el-Hâmis b. es-Sultân el-Gâzî Abdülmecid Hân b. es-Sultân Mahmûd Hân b. es-Sultân Abdülhamîd Hân b. es-Sultân Ahmed Hân halledallâhu hilafetehû ve eyyede bi'l-'adli saltanetehû ile'ntihâi'z-zemân ve nihâyeti'd-devrân senete 1328).¹⁴¹

Bir başka Makâm-ı İbrahim kisvesinde **Besmele, Ve iz ce'alne'l-beyt** (sadece bu kadar) / **Besmele, Ve iz kâle İbrâhîmu rabbi erinî keyfe tuhyî'l-mevtâ** (el-Bakara 2/260) / **ism-i Celâl, ism-i Nebî / Kul küllün ya'melü 'alâ şâkiletih / fe-Rabbüküm a'lemü bi-men hüve / ehdâ sebîlâ** (el-İsrâ 17/84) âyetlerinin yazılı olduğu görülüyor.¹⁴²

1.2.3. Minber

Kanunî'nin yaptırıp 966/1558'de Kâbe'ye gönderdiği güzellik âbidesi minberin -ki kapı yönünde durmaktaymış- Kâbe'ye bakan batı cephesinde **el-Hamdü lillâhi rabbi'l-'âlemîn kad benâ Süleymânu minbera'l-Beledi'l-emîn** : “Âlemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun ki şu güvenli (Mekke) kentin(in) minberini Süleyman inşâ etti.”; kapısında¹⁴³ **İnehû min Süleymâne ve inehû Bismillâhi'r-Rahmâni'r-Rahîm** (en-Neml 27/30) **sadakallâhü celle ismuhû, senete 966; kapı örtüsünde Besmele, İnnallâhe ve melâiketehû...**¹⁴⁴ (el-Ahzâb 33/56) ibâreleri yazılı idi.

Şu anki portatif, basit minberde ise **Ve iz bevve'nâ li-İbrahim...** (el-Hac 22/26) / **Ve ezzin fi'n-nâsi bi'l-hacc...** (el-Hac 22/27) âyeti yazılıdır.

1.2.4. Safâ Tepesinin Tam Üzerindeki -Yeni- Kubbe:

Burada, **İnne's-Safâ ve'l-Mervete...** en yettavvefe bi-himâ (el-Bakara 2/158) / **El-haccü eşhurun ma'lûmât.. fe-inne hayra'z-zâdi't-takvâ** (el-Bakara 2/197) âyetleri yazılıdır.

1.2.5. Zemzem

Zemzemin kuzey kubbesinin duvarında ve **sekâhüm Rabbuhum şarâben tahûrâ**¹⁴⁵ (el-İnsân 76/21) âyetine ek olarak zemzemin şifa özelliği, fazîlet ve önemiyle ilgili **Mâu zemzem şifâün min külli dâin** : “Zemzem suyu bütün hastalıklara şifadır.” / **Âyetü mâ beyne'nâ ve beyne'l-munâfikîn ennehum lâ yetedalle'üne min zemzem** : “Münâfikların zemzem suyundan kana kana

¹⁴¹ İbrahim Rif'at Paşa, *Mir'âtü'l-Haremeyn*, I, 247.

¹⁴² *a.g.e.*, III, 236'daki 53 nolu fotoğraf.

¹⁴³ Bâselâme, *Târîhu imâratî'l-Mescidi'l-Harâm*, s. 205.

¹⁴⁴ İbrahim Rif'at Paşa, *Mir'âtü'l-Haremeyn*, II, 255'teki 96 nolu fotoğraf.

¹⁴⁵ “Rableri onlara tertemiz içkiler sunmakta.”

içmemesi bizi onlardan ayıran bir alâmettir.”¹⁴⁶ / **Mâu zezem li-mâ şuribe leh:**¹⁴⁷ “Zezem suyu ne için içilirse, ona şifadır.” / **Lâ yectemi’u mâu zezem ve mâu cehennem fî cevfi ‘abdin** : “Zezem suyu ile cehennem (o kaynar ve berbat) suyu hiçbir kulun karnında bir araya gelmez.” ifadelerinin yer aldığı belirtilmektedir.¹⁴⁸

Son olarak, Minâ sebîline âit bir fotoğrafta¹⁴⁹ üstte **Ve sekâhum Rabbuhum şerâben tahûrâ** (el-İnsân 76/21), altta yarım dâire şeklinde **Ve ca’alnâ mine’l-mâi külle şey’in hayy**¹⁵⁰ (el-Enbiyâ 21/30) âyetleri görülmektedir.

¹⁴⁶ İbn Mâce, “Menâsik” 78.

¹⁴⁷ İbn Mâce, “Menâsik” 78.

¹⁴⁸ Bâselâme, *Târîhu imâratil-Mescidi’l-Harâm*, s. 185.

¹⁴⁹ İbrahim Rif’at Paşa, *Mir’atü’l-Haremeyn*, III, 37’deki 34 nolu fotoğraf.

¹⁵⁰ “Ve canlı olan her şeyi sudan yarattık.”